

Arkeologia nyt

2018

Katedraalikoulun liikuntasalin kaivaukset

Raaseporin linnan arkeologiset tutkimukset
Ristimäen ruumishaudan arkkurekonstruktio
Ikkivihreälle pehmusteelle asetettu mies
Osallistavaa arkeologiaa Kangasniemellä
Paimion Oinilan valjashela eli phalera
Virtain Keiturinvuoren tykkitie
Vanhoja maalaismarkkinapaikkoja
Kallioiden vieraskirjat

2018

21. vuosikerta

Ilmestyy kerran vuodessa

Julkaisija:

Turun Maakuntamuseon ystävät
– Åbo Landskapsmuseum vännar ry
Arkeologian jaosto
– Arkeologi sektionen
Turku

Vastaava päätoimittaja:

Ninni Närväinen
Luodontie 4 F 52
28330 Pori
puh. 040 5047 756
ninninarvainen@gmail.com

Toimituskunta:

Jaana Airola, Liisa Hyvönen,
Leif Michaelsson

Taitto:

Johanna Marttila

Tilaukset ja ilmoitusmyynti:

arkeoinfo@gmail.com

Painopaikka:

Painosalama, Turku

ISSN 1236–4827

Kannen kuva: Katedraalikoulun
liikuntasalin kaivaukset Turussa.
KUVA MUURITUTKIMUS KY / KAIVAUSSRYHMÄ

Tässä lehdessä

3 Pääkirjoitus

Ninni Närväinen

4 Turku, Katedraalikoulun liikuntasali 2017–2018

Kari Uotila ja Jani Vidgren, Muuritutkimus ky

7 Muutosten vuosi maakuntamuseolla

Riikka Mustonen

8 Kymmenen vuotta, eikä suotta

Katsaus Raaseporin linnan arkeologisiin tutkimuksiin 2008–2018

Tarja Knuutinen

14 Arkulla vainaan

Ristimäen ruumishauta 19/2016 ja sen arkkurekonstruktio

Juha Ruohonen ja Jere Uurasmaa

19 Valkeakosken Toppolanmäen hauta 3:

Ikivihreälle pehmusteelle asetettu mies

Ulla Moilanen

22 Osallistavaa arkeologiaa Kangasniemellä

Ulla Moilanen ja Ninni Närväinen

26 Paimion Oinilan valjashela eli phalera

Jukka Luoto

29 Virtain Keiturinvuoren tykkitie

Ulla Moilanen

30 Vanhoja maalaismarkkinapaikkoja Lounais-Suomessa

Esa Laukkanen

33 Kallioiden vieraskirjat

Harri Leino

38 Kalliohakkausten suojelu

Ninni Närväinen

39 Mikä tämä on?

Liisa Mäkelä

Arkeologian harrastajille on avattu uudet facebook-sivut.
Käy tykkäämässä sivuista, liity seuraajaksi ja osallistu
keskusteluun. Sivut löydät nimellä "arkeologian ystävät".

Yhteinen kulttuuriperintömme

Kysymykset, ”mihin minä kuulun, missä minun alkuperäni on”, kiinnostavat monia. Nykytekniikka on tuonut uusia mahdollisuuksia juurien selvittämiseen. Oma perimää innostutaan tutkimaan esimerkiksi lähettämällä dna-näytteitä analysointiin. Tuloksia on mielenkiintoista tarkastella. Löydänpö kaukaisia sukulaisia yllättävistä paikoista?

Fyysisen perimän lisäksi juuriaan voi tutkailla vaikkapa paikkojen, tarinoiden ja esineiden kautta. Evakkomatkalta säästyneet tavarat, kymmeniä vuosia vaalittu taikinajuuri, isotädin lukemat sadut ja vaarin puhdetyöt kytkevät meidät osaksi sukupolvien ketjua. Niillä on oma tapansa kertoa juuri tämän suvun tai perheen tarina. Ennen nykyistä, nopean tiedonvälityksen maailmaa, kulttuuriperinnön siirtyminen eteenpäin oli olennainen osa yhteiskuntaa. Tiedot, tavat ja taidot välittyivät nuorille oppimalla vanhemmilta. Nyt informaatiotulvassa on helppoa kadottaa juurensa ja sulautua osaksi massaa. Aineellisen kulttuuriperinnön uhkana on tuhoutuminen, peittyminen ja muuttuminen tunnistamattomaksi. Aineeton kulttuuriperintö puolestaan häviää, jos sitä ei ole kukaan siirtämässä eteenpäin, se unohdetaan.

Tietoisuuden herättämiseksi Euroopan unioni on julistanut vuoden 2018 kulttuuriperinnön teemavuodeksi. Erityisesti halutaan lisätä eurooppalaisten osallisuutta omaan kulttuuriperintönsä sekä osallistumista kulttuuriperinnön säilyttämiseen. Kulttuuriperintö saattaa olla yksityistä tai yhteistä, aineellista tai aineetonta. Teemavuoden tavoitteena on saada ihmiset kiinnostumaan oman kulttuuriperintönsä rakenteista. Kuuluuko siihen lähiseudun viikinkiaikainen asuinpaikka, Turun tuomiokirkko, lukion vanhojentansseista säästetty mekko, lasten

vauvakuvat vai muisto täydellisestä lomamatkasta? Kulttuuriperintö voidaan ajatella myös hyvin laajasti. Suomalaisina ja eurooppalaisina olemme osa kulttuuria, jonka rakentuminen on alkanut jo tuhansia vuosia sitten. Adoptoi monumentti -hanke on yksi esimerkki onnistuneesta aineelliseen kulttuuriperintöön liittyvästä, pitkäjänteisestä, osallistavasta toiminnasta. Suomessa Pirkanmaan maakuntamuseon käynnistämä adoptointi on tuonut monia kohteita vastuullisen käytön piiriin. Kulttuuriperintökohteen adoptointi lisää suojelua (kohteen säännöllisestä hoidosta sovitaan) sekä yhteisöllisyyttä (kohdetta voidaan hyödyntää esim. teemallisissa tapahtumissa).

Arkeologia toimii aineellisen kulttuuriperinnön piirissä. Muinaismuistolain mukaan kiinteät muinaisjäännökset sekä muinaisesineet kertovat maamme menneisyydestä ja niihin liittyvä tieto on pysyvä säilyttämään. Koska kaivaminen tuhoaa muinaisjäännöksen ainakin osittain, jokainen arkeologisiin kaivauksiin liittyvä hakemus harkitaan tarkkaan. Joskus kysytään, eikö kaikkia Suomen muinaisjäännöksiä (tai ainakin rautakautisia hautoja) voisi kaivaa pois. Eikö siten saataisi kerralla ratkaistua monta menneisyyteen liittyvää arvoitusta? Vaikka rahaa olisikin rajattomasti, laki ei anna mitään perusteita ”kaiken” tutkimiseen. Esihistoriallista arkeologista kulttuuriperintöä ei tule yhtään lisää. Miten voisimme siis oikeuttaa sen tuhoamisen oman sukupolvemme aikana.

Teemavuodesta ja sen tapahtumista löytyy lisätietoa internetsivustolta: <http://www.kulttuuriperinto-vuosi2018.fi/fi/>

Mikä on sinun kulttuuriperintöäsi?

TURKU, KATEDRAALIKOULUN LIIKUNTASALI 2017–2018

KARI UOTILA & JANI VIDGREN, MUURITUTKIMUS KY

Katedraalikoulun liikuntasalin arkeologiset tutkimukset sijoittuvat keskiaikaisen Turun ydinalueelle jokirantaan keskiaikaisen torin läheisyyteen. Alue on ollut jo 1300-luvun alkupuolelta lähtien Turun keskeisintä kauppakaupunkia, ja sinne ryhdyttiin rakentamaan muurattuja kaupunkitaloja 1300-luvun lopulta lähtien. Keskiajalla alueella on ollut runsaasti saksalaissukujen kauppataloja. Vanhimmat historialliset lähteet tutkituilta tonteilta ovat 1500–1600-lukujen vaihteesta, jolloin taloista toinen on ollut yhden Ruotsin johtavan suvun kaupunkitaloja (sotamarsalkka Evert Horn). Taloissa ovat 1600–1700-luvuilla asuneet samat kauppiassuvut vuosikymmenien ajan. Vanha keskiaikaisperäinen kaupunki tuhoutui Turun palossa 1827. Palon jälkeen 400–500 vuotta vanhat talot purettiin, kadut peitettiin, ja koko kaupunki sai uuden asemakaavan.

Tätä tuhattua kaupunkia ovat arkeologit kaivaneet esiin vuosikymmenten ajan. Nyt esiin saatu osa on poikkeuksellisen laaja, ja rakennusjäännökset ovat säilyneet harvinaisen hyvin. Raunioiden tuleva kohtalo on vielä avoin. Samassa pihapiirissä oleva koulu tarvitsisi liikuntasalin takaisin käyttöönsä, ja silloin rauniot päätyisivät uudelleen lattian alle.

Arkeologeille kaivauksilla esiin tulleet rauniot itsessään eivät olleet yllätys, sillä samojen kaupunkitonttien rakennuksia on kaivettu esiin jo vuosikymmeniä. Nykyisen liikuntasalin ra-

kennustöiden aikaan vuosina 1904–05 kohteessa teki tutkimuksia arkeologi Juhani Rinne. On mahdollista, että hän havaitsi osia nyt esiin kaivetuista rakennuksista jo tuolloin ja päätti suojata ne paksulla kalkkilaastikerroksella odottamaan tulevia tutkijoita.

Liikuntasalin arkeologisten tutkimusten taustalla on nykyisen rakennuksen epätahtiin tapahtuva painuminen. Syynä tähän ovat osaltaan läheinen joki ja sen liikkeet, mutta myös 1900-luvun alun uudisrakennuksen perustustyöt. Pääosa rakennuksen seinistä on perustettu suoraan vanhojen raunioiden päälle ja loppuosa osittain arkeologisten maakerrosten päälle. Rakennuksesta on arviolta 70–80 % vanhojen muurien päällä ja loppuosa maakerrosten varassa.

Kaivauksissa on avattu pääosa n. 300 neliön laajuudesta rakennuksesta, ja kohteesta on poistettu noin 450 kuutiota erilaisia täyttökerroksia. Osa kerroksista on 1800–1900-luvulta, jolloin alue oli pihamaata. Pääosa täyttökerroksista on vuoden 1827 tulipalon jäljiltä. Tuolloin kivitalojen holvit rikottiin, ja holvien ja yläpuolisten rakennusosien materiaalit sorrutettiin kellarikerrokseen 2–3 m paksuiseksi täytöksi. Täyttö on yleensä kellareiden keskiosassa rökkiönä, ja reunoilla on tyhjää tilaa holvien alla. Vasta useiden metrien paksuisten täyttöjen alta alkavat tulla esiin rakennusten käyttöaikaiset maakerrokset. Kerrosten poiston

myötä esiin tulevat myös tarkoituksella rikotut talojen rauniot, joiden tutkimus ja konservointi ovat haastavia tehtäviä.

Kaivauksissa on saatu esiin kahden kaupunkitalon kahden alimman kerroksen (kellarikerros ja alin asuinkerros) huonetiloja ja pitkiä käytäväosia. Talot ovat rajautuneet katuun, joka on myös paljastunut pitkältä matkalta nykyisen rakennuksen alta. Keskiajalta peräisin oleva katu on ollut leveydeltään noin 3 m, ja sitä ovat aikanaan reunustaneet 2–3-kerroksiset muuratut tiilitalot.

Kaivauksissa on saatu esiin yli 200 neliön laajuudelta muurattujen rakennusten eri osia. Kohteessa käytetään dokumentoinnin perustana laserkeilausta, jonka avulla muurattujen rakenteiden osat saadaan nopeasti dokumentoitua kenttäolosuhteissa. Perinteisillä menetelmillä dokumentointi olisi useiden kuukausien projekti, mutta laserkeilaimella dokumentointi tapahtuu muutamassa tunnissa. Tutkimukset ovat laajimmat tällä menetelmällä toteutetut kaupunkikaivaukset Suomessa.

Löydöt

Tähän mennessä kaivettu Katedraalikoulun löytöaineisto kertoo pääasiassa Turun palon aikaisesta elämästä. Talojen vaurioitumisen tai tuhoutumisen jälkeen kellarit on tyhjennetty käyttökelpoisesta materiaalista ja holvit sorrutettu kellarien pohjalle. Loppuosa

täytöstä on tehty paikalla syntyneestä purkujätteestä. Tästä todisteena on se, että lattiatason löytöjen määrä on varsin vähäinen, eikä merkkejä kalustuksesta löytynyt. Hornin talon kellarin lattialla oli kuitenkin suurehko määrä olutpullojen paloja. Seuraava täytön kerros lattiatasosta ylöspäin sisälsi runsaasti tiiliä.

Tiilisen kerroksen yläpuolella oli sekalaisemman purkujätteen kerros, josta löytyi esimerkiksi suuria määriä kaakeliuunien osia. Kaakeleissa oli sekä tasaisia levykaakeleita että kasviornamentiikalla koristeltuja reliefikaakeleita. Täytön ylimmissä osissa oli lisäksi runsaasti kattotiilien kappaleita. Tiilileimojen perusteella kattotiiliä on rakennuksiin tuotu Ruotsista Stigslundin ja Slagstan tiilitehtaista sekä lyypekkiläisestä St Petrin tiilitehtaasta. Lisäksi löytyi paikallista tuotantoa olevia Abo-leimalla merkittyjä kattotiiliä.

LASI

Määrällisesti suurin löytöryhmä kaivaukselta on ollut lasiesineet. Suuri osa näistä on erilaisen olemuksensa perusteella 1700–1800-lukujen vaihteeseen ajoittuvien lasipullojen paloja. Muutamassa pullon suuosassa oli yhä metallilangalla kiinnitetty korkki ja kuumuuden rikkomat kyljet, joten voidaan olettaa niiden olleen avaamattomia

Apteekkitavaraa, eli pieni keraaminen mortteli, lasiputkia, silmäpullo ja sellaisen suuosan katkelma. KUVA JANI VIDGREN / MUURITUTKIMUS KY

Alakuvassa näkymä liikuntasalin kaivauksilta. KUVA MUURITUTKIMUS KY / KAIVAUSSRYHMÄ

Turun palon aikaan. Tällainen metallilangalla varmistettu kiinnitys on tavallinen olutpulloissa, joihin voi kertyä painetta säilytyksen aikana. Sinettipulloja löytyi myös, ja tunnistetut sinetit ovat saksalaisesta Pymont mineraalivesipullosta. Kaivaukselta on löytynyt myös paljon sulanutta lasia. Kiinnostava yksityiskohta lasiaineistosta on useat apteekkipullot ja mahdollisesti johonkin laboratoriokojeeseen liittyvä viiteen osaan katkennut lasiputki.

Tasolasin paloja löytyi eniten Luostarin jokikadulta ja sen reuna-alueelta. Merkkilepantavaa oli värittömän tasolasin määrä, joka lisääntyy tavallisesti vasta 1800-luvun lopulla. Lasiastioiden osalta löytyi muutamia 1700–1800-lukujen taitteeseen ajoittuvia viinilasin paloja, passglas-juomalasin paloja sekä 1400–1500-lukujen vaihteeseen ajoittuva optisesti koristellun syvän sinisen lasin reunapala.

KERAMIikka

Keramiikasta määrällisesti suurin ryhmä oli erilaiset piiposliiniastiat. Suuri osa piiposliinista on selvästi palossa tuhoutunut. Fajanssiastioiden ja posliiniastioiden määrä on huomattavasti vähäisempi. Punasavikeramiikkaa on löytynyt myös melko runsaasti: muun muassa kolmijalkapatojen, erilaisten vatiin ja lasittamattomien kukkaruukujen paloja. Kivisaviastioista yleisin

löytö on ollut mineraalivesipullojen palat. Täyttömässän joukkoon on päätenyt myös Turun paloa vanhempaa keramiikkaa, joista esimerkkeinä valkoisen reliefikoristeisen juoma-astian pala 1500–1600-luvulta, majolika-astian pala suurin piirtein samalla ajoituksella, jyllantilaisen mustasavi-astian reunapala, jonka ajoitus voi olla 1500-luvulta aina 1800–1900-lukujen vaihteeseen sekä useat keskiaikaiset Sieburgilaisen kivisaviastian palat.

METALLIT

Metalliesineet katedraalikoululta ovat pääosin pahoin korrodoituneita. Takonaulat, saranaraudat ja erilaiset koristeheilat ovat olleet tavallisimpia metallilöytöjä. Rahoja on löydetty jonkin verran. Näistä vanhin on Maunu Eerikpojan aikaan, 1340–1354 lyöty brakteaatti, joka löytyi kesän kaivaukselta Luostarin jokikadun alimmasta kerroksesta liikuntasalin ulkopuolelta.

1500-luvulle ajoittuvia rahoja on kaksi: tanskalainen 18 penningin klip-pinki, jonka ajoitus on 1518–1523, tai sen ruotsalainen kopio (1520–1523) sekä Juhana III:n lyöttämä ½ äyrin kolikko (1575–1592).

MUUT LÖYDÖT

Kirjoittamiseen liittyvää esineistöä on löytynyt myös, eli yksi luinen stylus ja

kolme rihvelitaulun kivistä kirjoituspuikkoa. Muita erikoisempia löytöjä ovat olleet ylimmästä täyttökerroksesta esille tullut Paavo Nurmi -pilleri-rasia, jota on tehty vuosina 1926–1939 sekä ravintolaopas Turun kaupungin 700-vuotisjuhliin (1929).

Näiden lisäksi kaivaukselta on löytynyt useita paloja hiiltynyttä paperia. Osassa papereista näkyy käsinkirjoitettua tekstiä sekä mahdollisesti jonkinlainen taulukko. Teksti näkyy varsin hyvin mustaksi hiiltyneestä paperista infrapunavalossa mikroskooppilla katsottaessa. Joissain paloissa sen sijaan on ruotsinkielistä painettua tekstiä. Paperien tutkinta on tässä vaiheessa vasta ihan alussa, eikä toistaiseksi voi sanoa millaiseen kirjaan painettu teksti liittyy.

Kaivauksista on vastuussa Muuritutkimus-yritys, jonka 10–12 hengen työryhmä on työskennellyt kohteella lokamarraskuusta 2017 lähtien. Kaivaukset jatkuvat huhtikuulle 2018.

Dahlströmin kortisto. https://digihakemisto.appspot.com/index_sarja?sartun=197287.KA&atun=312976.KA&amimeke=Turun+maakunta-arkiston+arkisto+l&sarnimi=Dahlstr%C3%B6min+topografinen+kortisto

Rakennushistoriaselvitys Katedralskolan i Åbo – Vanha Suurtori 1, Turku. Kirjoittaneet Jouni Berg Arkkitehtitoimisto C & Co Oy, Mervi Lehto Turun Museokeskus. Jouni Berg (toim.) Arkkitehtitoimisto C & Co Oy, Turku 2014. Tilaja: Turun kaupunki, Tilaliikelaitos.

Kuvassa vasemmalla reliefikoristeinen keramiikanpala, oikealla ruodetiili. KUVAT JANI VIDGREN / MUURITUTKIMUS KY

RIIKKA MUSTONEN

Muutosten vuosi maakunta- museolla

Vuoden 2017 aikana on moni asia muuttunut Varsinais-Suomen maakuntamuseolla. Vuoden alkupuolella saimme kuulla mitä mainioimman maakunta-arkeologin Kaisa Lehtosen poismenosta. Kun kuulin itse nämä surulliset uutiset, en olisi voinut kuvitellakaan, että syksyllä olenkin itse Turussa jatkamassa Kaisan työtä. Näin kuitenkin kävi, ja Kaisan sijaisena toimineen arkeologi Sari Mäntylä-Asplundin ja muiden läheisimpien työkavereiden ansiosta työt maakuntamuseolla oli helppo aloittaa.

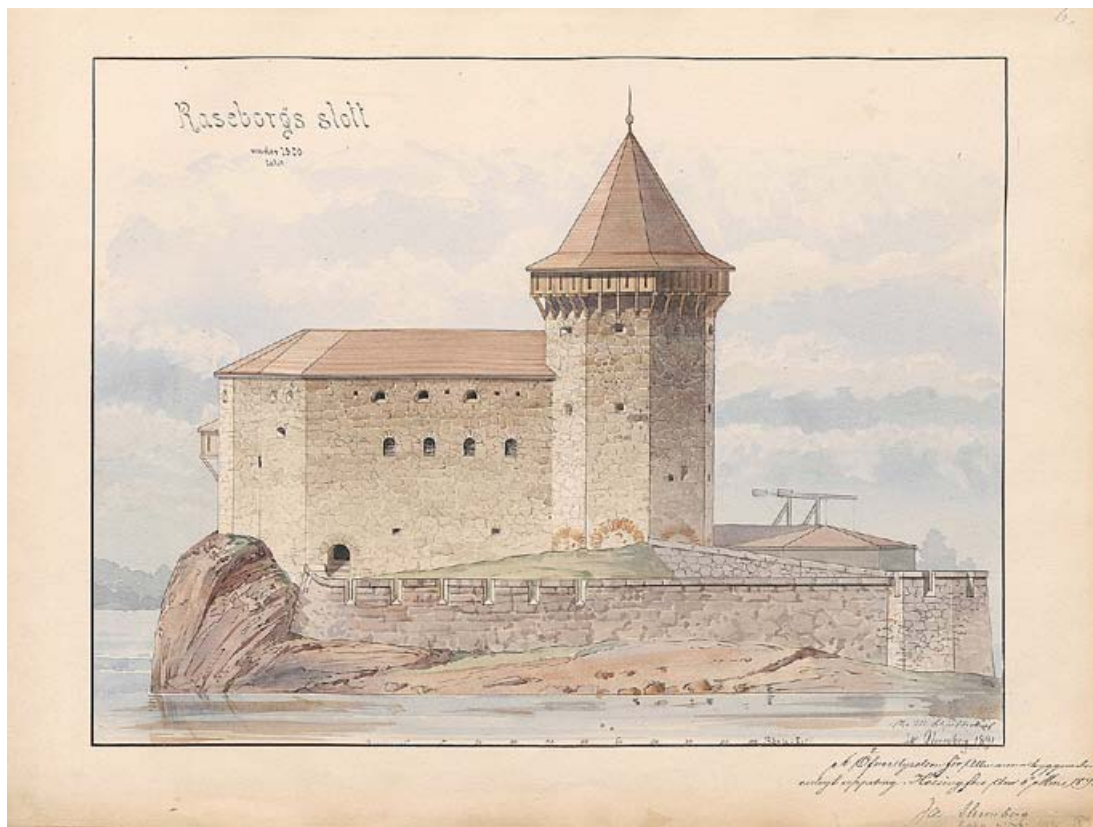
Turusta olin lähtenyt noin kymmenen vuotta aikaisemmin, kun olin jo jonkin aikaa työllistynyt Museoviraston kenttätöissä ja sain lopulta palautettua pro gradu -työni. Vuonna 2010 käynnistyi Metsähallituksen kulttuuriperintöinventointi-projekti täysimittaisena ja tämän parissa vietin seuraavat kuusi kenttätöykautta. Projektin päätyttyä suuntasin Kainuuseen maakunnallisen arkeologian pariin ja reilun vuoden työskentelyn jälkeen ajelin muuttokuorman kanssa kohti Turkuä.

Turku vaikuttaa minun silmissäni muuttuneen opintojeni aikaisesta rauhallisesta yliopistokaupungista hektiseksi kasvukeskukseksi, jossa satsataan tulevaisuuteen rakentamalla paljon uutta. Tämä näkyy maakunta-arkeologin työssä lausuntopyyntöjen, kaavakokousten ja muiden viranomaisneuvottelujen runsaana määränä.

Viranomaistyön lisäksi museolla on työskennelty syyskaudella arkeologisen tiedon digitalisaation parissa. Pyrkimyksenä on pystyä tallentamaan tietoa niin, että se olisi tulevaisuudessa helpommin käytettävissä. Pääsimme syksyllä yhdeksi päiväksi Tukholmaan Riksantikvarieämbetetiin kuulemaan, miten vastaavaa työtä tehdään Ruotsissa. Naapurimaan kokemuksista saimme hyviä vinkkejä omaan työhömmä.

Metallinetsintä on edelleen suosittu harrastus ja museolle tuotiin vuoden aikana runsaasti löytöjä, joista moni liittyi aiemmin tuntemattomaan muinaisjäännökseen. Toki suuri osa löydöistä oli irtolöytöjäkin. Monet harrastajista ovat vastuuntuntoisia, mutta edelleen tarvitaan työtä, että arkeologista tietoa ei menisi tarpeettomasti hukkaan väärin toimintatapojen vuoksi.

Syksyn aikana tehdyt kenttätöet keskittyivät yksittäisiin tarkastuksiin ja muinaisjäännösten hoitoon liittyviin käynteihin. Nyt kun Museoviraston muinaisjäännösten hoitoryhmää ei enää ole, on hoidon tarpeellisuus huomattu monen suosittu vierailukohteen kasvaessa umpeen. Onneksi löytyy tahoja, jotka projektien tai yhdistystoiminnan kautta ovat kiinnostuneet kohteiden hoitamisesta. Näillä kohteilla tehdyt vierailut ovat varsin mukavaa vaihtelua sisätoille ja on mukavaa tavata ihmisiä, jotka välittävät kotiseutunsa kulttuurimaisemasta.

KYMMENEN VUOTTA, EIKÄ SUOTTA

Katsaus Raaseporin linnan arkeologisiin tutkimuksiin 2008–2018

TARJA KNUUTINEN

tarja.knuutinen@helsinki.fi

Lyhyt katsaus linnan tutkimus-historiaan

Raaseporin keskiaikaisen linnan pitkä tutkimushistoria alkoi jo 1890-luvulla, jolloin linnaa alettiin ensimmäistä kertaa restauroimaan Muinaistieteellisen toimiston alaisuudessa. Ensimmäinen restaurointivaihe toteutettiin arkkitehti Magnus Schjerfbeckin johdolla. Restaurointi saatiin valmiiksi vuonna 1894, jolloin linnan vierelle valmistui myös Suomen matkailijayhdistyksen ensimmäinen turistimaja. Restauroinnin ja sen yhteydessä tehtyjen rakennushistorial-

listen tutkimusten tuloksia julkaistiin jo vuonna 1891 Magnus Schjerfbeckin toimesta (Schjerfbeck 1891). Pian ensimmäisen restaurointivaiheen jälkeen ilmestyi myös ensimmäinen linnan historiaa kattavasti käsittelevä historiallinen tutkimus, kun Torsten Hartmanin teos Raseborgs slotts historia julkaistiin vuonna 1896. (Kuva 1.)

Ensimmäisessä restaurointivaiheessa pyrittiin lähinnä pysäyttämään linna-raunion tuhoutuminen ja saattamaan kohde sellaiseen kuntoon, että turisteilla oli mahdollisuus päästä tutustumaan raunioon. Käytännössä tämä

tarkoitti korkean puuston poistamista raunion sisätiloista ja muureilta sekä raunion sisätilojen tyhjentämistä muurien rapautumisen myötä vuosisatojen saatossa sisätiloihin kertyneestä sorasta ja kiviaineksesta. Varsin pian kävi selväksi, että tehdyt restaurointitoimenpiteet eivät olleet riittäviä, ja kohteella toteutettiin eri laajuisia kunnostustöitä lähes vuosittain. Seuraava intensiivisempi restaurointijakso ajoittui vuosiin 1936–1939, jolloin arkkitehti Toivo Anttilan johdolla paitsi korjattiin ja uudelleenrakennettiin romahtaneita muureja, toteutettiin myös ensimmäi-

◀ 1. Rakennushallituksen arkkitehti Jac. Ahrenbergin piirros Raaseporin linnasta 1500-luvun ulkoasussa. Piirros perustuu pitkälti Raaseporissa 1890-luvun alussa työskennelleen Magnus Schjerfbeckin näkemyksiin. RAKENNUSHALLITUKSEN ARKISTO. RAASEPORIN LINNA 1500-LUVULLA. (RAKH II 76B/–), KANSALLISARKISTO

sia dokumentoituja arkeologisia kaivauksia linnan sisätiloissa (Esim. Anttila 1936; 1937). Sota-ajan jälkeen restaurointeja ja arkeologisia tutkimuksia jatkettiin arkeologi Knut Draken johdolla aina 1980-luvulle saakka. Tämän pitkän tutkimusjakson tulokset julkaistiin kootusti vuonna 1991 Snappertunan pitäjän historiikissa (Drake 1991).

Ensimmäisen sadan vuoden ajanjaksoilla Raaseporin tutkimuksen motivaationa oli lähtökohtaisesti linnaraunion restaurointi ja rakennushistoriallinen tutkimus, joten ensisijaisena tutkimuskohteena oli itse linnaraunio. Joitakin kaivauksia tehtiin myös muurien ulkopuolella, mm. linnan itäpuolisessa vallihaudassa ja sen toisella puolella sijaitsevalla, Knut Draken Stallholmeniksi nimeämällä, kumpareella. Pistemäisiä kaivauksia toteutettiin myös hieman kauempana idässä sijaitsevalla peltoalueella, mistä 1950- ja 1960-luvun taitteessa ojitustöiden yhteydessä paljastui hirsirakennelmia ja keskiaikaista esineistöä. Laajin linnan muurien ulko-

puolinen tutkimus toteutettiin vuonna 1991, jolloin Timo Jussila ja Tapani Seger tekivät linnan ympäristössä laajalajaisen fosfaattikartoituksen (Jussila & Seger 1991).

Merkittävä muutos tutkimuksen painopisteessä tapahtui kuitenkin 2000-luvun alussa, jolloin alettiin kiinnittää huomiota erityisesti linnan itäpuolella sijaitsevaan peltoalueeseen, jolle Knut Drake oli muiden suomalaisten linnakohteiden karttanimistää mukaillen antanut nimeksi *Slottsmalmen*, Linnanmalmi. Vuonna 2003 Slottsmalmenilla tehtiin ensimmäistä kertaa systemaattinen maastokartoitus ja arkeologinen inventointi Helsingin yliopiston Vårt Maritima Arv -projektin puitteissa (Jansson & Latikka 2003). Vuosina 2007–2008 linna-alue oli mukana Tammisaaren kaupungin osayleiskaavainventoinnissa (Haggrén et al. 2008–2009), ja vuosina 2008–2009 Slottsmalmenin ja Snappertunan kirkonkylän alueella toteutettiin arkeologisia kaivaututkimuksia Alla Tidens Raseborg -tutkimushankkeen toimesta (esim. Haggrén & Jansson 2012; Knuutinen 2012). Slottsmalmenin alueelle palattiin uudelleen kaivamaan vuonna 2014, minkä jälkeen kaivauksia on tehty vuosittain. Vuosina 2016–2018 on Metsähallituksen rakennushankkei-

den myötä tarjoutunut mahdollisuus arkeologiseen tutkimukseen myös linnaraunion länsipuolisella alueella, missä aiemmin ei kaivaututkimuksia ole suoritettu käytännössä lainkaan.

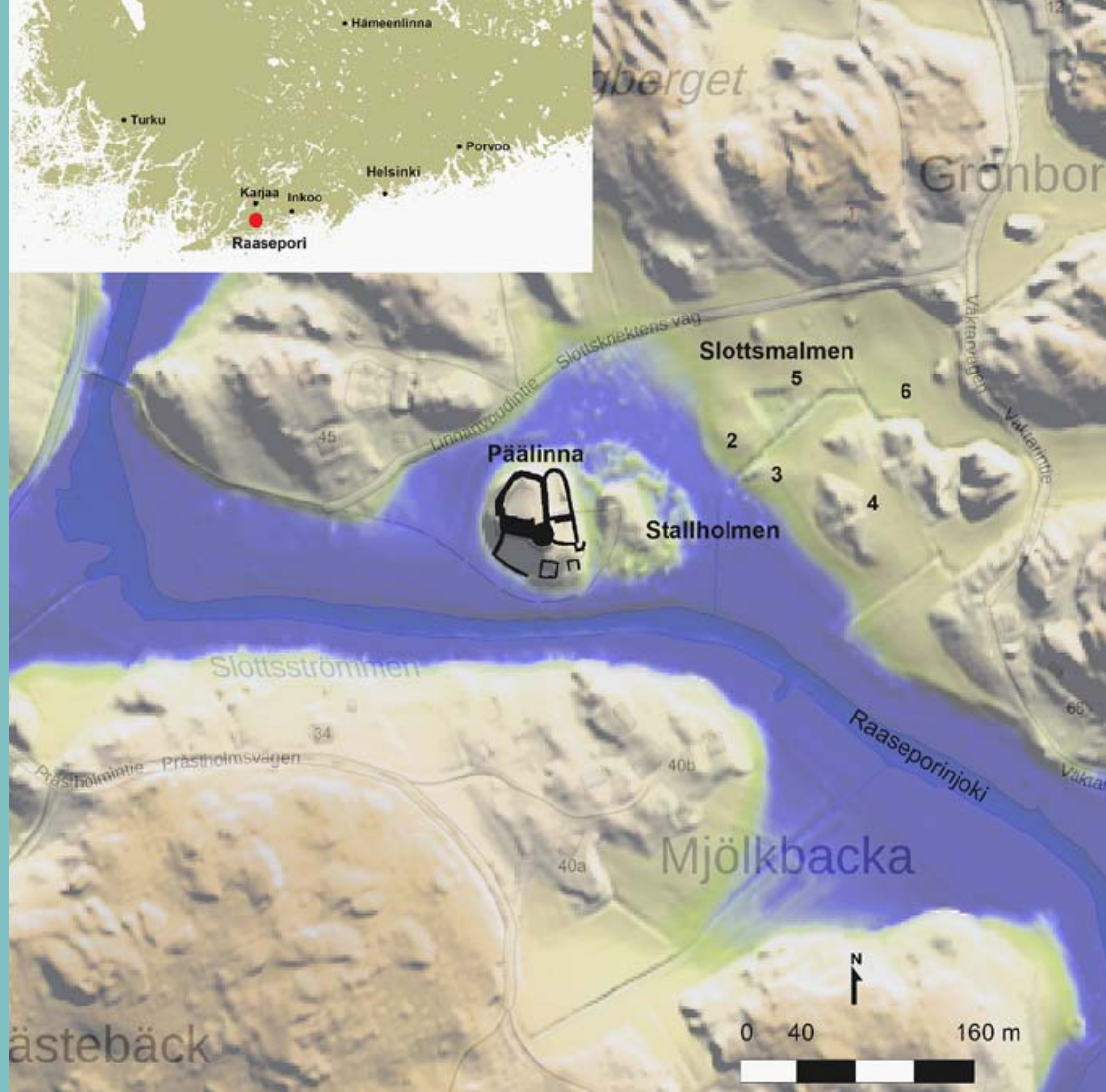
Tutkimuksen monitieteistymisen myötä kaivauksilta saadun aineiston avulla pystytään myös tarkastelemaan keskiaikaisen linnan toimintaa aivan uudeltaisista näkökulmista. Samalla ajankohtaiseksi on tullut myös aiemman arkeologisen aineiston uudelleenanalysointi. Hanna Kivikeron osteologiset tutkimukset valottavat yksityiskohtaisesti mm. keskiaikaisen Raaseporin ruokakulttuuria ja toimeentuloa, Georg Haggrén on kirjallisen lähdeaineiston perusteella tarkentanut mm. linnan toimintakauden päättymisen ja hylkäämisen ajankohtaa ja olosuhteita (Haggrén 2014) ja Elina Terävä on tutkinut linnan sotilaallista toimintaa ja kulttuuria aselöytöjen kautta (Terävä 2015). Maisema- ja ympäristöarkeologisen tutkimuksen kautta taas on päästy käsiksi mm. alueen keskiaikaisiin kulkuyhteyksiin sekä maankohoamisen

”Raaseporin keskiaikaisen linnan pitkä tutkimushistoria alkoi jo 1890-luvulla...”

2. Korkea, jyrkkä kallio ja linnan läntinen muuri luovat vaikutelman vahvasta puolustusvarustuksesta.

KUVA TARJA KNUUTINEN

3. Raaseporin linna-alue: Päälinna, Stallholmen ja Slottsmalmen. Numeroinnilla merkityt arkeologiset jäännökset: 2. Kaatopaikka, tiepenkereen länsipää ja 1500-luvulle ajoittuva rakennuksenperustus, 3. Tiepenger, 4. Suuri kellari/rakennuksenperustus, 5. Mahdollinen kalalampi, 6. Hirsirakenteiset kaivot, kuivatettu suo, palaneen rakennuksen jäänteet. KARTTA TARJA KNUUTINEN

seurauksena tapahtuneiden ympäristömuutosten vaikutukseen linnan toimintaan (Knuutinen 2018, Knuutinen et al. 2018).

Tässä artikkelissa luodaan yleiskatsaus Raaseporin uusimpien tutkimusten tuloksiin, jotka ovat merkittävästi muuttaneet käsitystä linnaa ympäröivän alueen käytöstä keskiajalla ja tarjonneet uusia näkökulmia koko linna-kohteen historiaan.

Katse muurien ulkopuolelle

2000-luvulla Raaseporissa tehdyn systemaattisen arkeologisen tutkimuksen myötä käsitys etenkin varsinaisen päälinnan ja sitä ympäröivän alueen välisestä toiminnallisesta yhteydestä ja linna-alueen eri osien välisistä kul-

kuyhteyksistä on muuttunut aiemmasta. Samalla on käynyt selväksi, että muurein ympäröity päälinna ja sitä reunustavat muuratut esilinnat muodostavat vain yhden osan laajemmasta, linnan arkipäiväiseen toimintaan liittyvästä alueellisesta kokonaisuudesta.

Korkealla, jyrkkäseinäisellä kalliolla, kohoavan päälinnan länsimuuri antaa lännestä lähestyvälle vierailijalle vaikutelman siitä, että linna on ikään kuin kääntänyt selkänsä länteen ja pohjoiseen päin, ehkä käpertyäkseen puolustukseen tai ainakin antaakseen ohikulkijalle vaikutelman vahvuudestaan. (Kuva 2.) Linnan länsipuoliselta alueelta ei useista parin viime vuoden aikana toteutetuista arkeologisista valvonnoista ja kaivauksista huolimatta

ole löydetty keskiaikaisesta toiminnasta kertovia rakenteita tai kulttuurikerroksia, lukuun ottamatta päälinnaa kiertävän paalutuksen jäänteitä. Vaikuttaakin siltä, että suunta josta vierailijat nykyään lähestyvät linnaa, on keskiajalla ollut linnan takapihaa.

Pääasiallisen kulkuyhteyden päälinnaan on jo varhaisimmista tutkimuksista lähtien oletettu kulkeneen niin kutsutun Stallholmenin yli ja itäisessä esilinnassa sijaitsevan pääportin kautta (esim. Drake 1991). Aivan viime vuosina tehtyjen kaivaustutkimusten myötä on kuitenkin käynyt selväksi, että lähes kaikki linnan jokapäiväiseen toimintaan liittyvä aktiviteetti on keskittynyt linnan itäpuolella sijaitsevalle alueelle, Stallholmenille ja Slottsmalmenille. (Kuva 3.)

STALLHOLMEN – TALLISAARI?

Tähän saakka aivan päälinnan itäisellä sivustalla sijaitseva niin kutsuttu Tallisaaren alue on ollut kirjaimellisesti valkea läikkä linnan ympäristöä kuvaavalla peruskartalla. Paikalla on 1950–1970-luvuilla toteutettu yksittäisiä arkeologisia kaivauksia, joiden yhteydessä on paljastunut mm. tiilirakenteiden jäänteitä. Kokonaiskuva aikanaan päälinnasta erillisen pienen saarekkeen muodostaneen kukkulan käytöstä on kuitenkin ollut varsin hatara, ja esimerkiksi Knut Draken tulkinta kukkulalla sijainneista linnan talleista on pitkälti rinnastus Savonlinnassa Olavinlinnan edustalla sijaitsevan saaren historialliseen karttanimeen.

Kesän ja syksyn 2017 aikana Stallholmenin alueella tehdyissä maastokartoituksissa ja arkeologisissa koekaivauksissa löydettiin merkkejä mm. saaren korkeinta osaa kiertävästä tiilirakenteesta sekä mahdollisesta kivimuurin perustuksesta. Lisäksi yksityiskohtaisen maastomittauksen tuloksena laaditun maastomallin perusteella alueelta on hahmotettavissa useampia arkeologisesti mielenkiintoisia rakenteita, kuten saaren eteläreunaa myötäilevä mahdollinen tiepenger. Vaikka Stallholmenin tutkimustulokset ovat vielä hyvin alustavia, vaikuttaa siltä, että päälinnan itäpuolinen pikkusaari on aikanaan muodostanut erillisen esilinnan, jonka tehtävänä on ollut muun muassa kontrolloida manteren puolelta päälinnalle kulkevaa liikennettä ja mahdollisesti myös etelästä, nykyisen Raaseporinjoen paikalla ollutta merenlahtea pitkin, linnalle suuntautuvaa vesiliikennettä. Tutkimusten tässä vaiheessa Stallholmenin rakenteiden tarkemmasta ajoituksesta ei voida sanoa mitään varmaa, mutta oletettavaa on, että alue on ollut käytössä ja kulkureittinä jo aivan linnan varhaisimmista vaiheista alkaen.

SLOTTSMALMEN – SILLANPÄÄASEMA, PUOLUSTUSVARUSTUS, KAASTOPAIKKA

Päälinnan ja Stallholmenin itäpuolisen Slottsmalmenin alueen käyttöhistoria tunnetaan 2000-luvun mittaan tehtyjen kaivaustutkimusten ansiosta huomattavasti paremmin kuin edellä esitellyn

Stallholmenin. Slottsmalmenin käyttö on ollut voimakasta ja alkanut linnan perustamista koskevan nykyäsitöksen huomioiden hyvin varhain, mahdollisesti jo 1300-luvun puolivälissä.

Slottsmalmenin käyttöhistorian varhaisinta vaihetta edustaa keskiaikaiselle rantavyöhykkeelle tallattu kiveys, jonka avulla on ilmeisesti pyritty parantamaan savisen ranta-alueen kulkelpoisuutta. (Kuva 4.) Tähän varhaisimpaan käyttövaiheeseen näyttää ajoittuvan myös noin 2,5–2,1 metriä nykyisen merenpinnan yläpuolelle ulottuneeseen matalaan rantaveteen kerrostunut, erilaisesta puusilpusta, veistetyistä lastuista ja puunkappaleista sekä oksista muodostunut puurosakerros. Myöhemmin Slottsmalmenin keskiaikaisen rantavyöhykkeen poikki on rakennettu hiekka- ja savikerroksista muodostuva massiivinen tiepenger, joka on peittänyt puurosakerroksen alleen niin, että se on paikoin säilynyt täysin maatumattomana. Melko pian tiepenkereen valmistumisen jälkeen sen rannanpuoleista sivustaa on alettu käyttää kaatopaikkana, jonne on tuotu valtavat määrät linnan toimintaan liittyvää jätettä.

Ranta-alueen yli kulkevan tiepenkereen itäpäädyssä, peltoaukean keskellä sijaitsee nykyään voimakkaasti metsittynyt kumpare, jonka paikalliset asukkaat tuntevat nimellä *Häggekullen*. Suullisen perinteen mukaan kumpareella on sijainnut luostari tai kirkko, ja siellä onkin edelleen nähtävissä suuri, noin 10 x 10 metrin laajuinen ja 2–3 metriä syvä, neliskulmainen painanne. Vuonna 2009 paikalla tehdyn koekaivauksen perusteella kyse on maahan kaivetusta kellarikuopasta, jonka seinämissä on säilynyt jäänteitä noin metrin paksuisen valumuurin ja muurin alaosaan olleen hyllymäisen ulokkeen kiviperustuksesta. Kellarikuoppa on osittain täytynyt suurilla romahduskivillä, joten vuoden 2009 koekai-

vauksen yhteydessä päästiin tutkimaan vain romahduskerroksen ylintä osaa sekä pientä siivua kellarin lattiatasosta. Romahduskerroksista tehtyjen esine löytöjen perusteella rakenne on ollut käytössä ainakin 1500-luvulla, mutta ennen alimpien rakennekerrosten kaivausta sen rakennusaikaa on mahdollista määritellä.

Vastaavia vankkaseinäisiä neliskulmaisia kellarirakenteita tunnetaan Ruotsista mm. Smoolannissa sijaitsevalta Agundaborgin ja Källarholmenin keskiaikaisilta pikkulinnoilta, missä ne on tulkittu useampikerroksisten tornimaisten hirsirakennusten kellareiksi (Hansson 1999).

Slottsmalmenin alueelta tunnetaan lisäksi lukuisia muita keskiajalle ajoittuvia rakenteita (Kuva 3.), kuten jo 1960-luvulla löytyneet hirsiset kaivot, mahdollinen kalalampi sekä eri-ikäiset tulisijallisten rakennusten perustukset, jotka kaikki viittaavat siihen, että alueella on ollut keskeinen rooli Raaseporin linnan keskiaikaisessa toiminnassa. Arkeologisten löytöjen perusteella alueella ei ole sijainnut kirjallisissa lähteissäkin mainittua keskiaikaista markkinapaikkaa tai kaupunkimaista asutusta eikä toisaalta myöskään linnan maatalouskeskusta tai niin kutsuttua latokartanoa. Sen sijaan Slottsmalmen on todennäköisemmin toiminut eräänlaisena esivarustuksena ja mantereen puoleisena sillanpääasemana, jonne on keskittynyt mm. linnan ylläpitoon liittyvän tavaran kuljetusta ja varastointia, tarvittaessa linnalle kokoontuneen

4. Slottsmalmenin jätekerroksista löytnyt keskiaikaisen nauharuodepikarin kappale. Lasipikarin kappaleita on vuoden 2014–2017 kaivauksissa talletettu kaikkiaan noin 125 kappaletta.

KUVA GEORG HAGGRÉN

5. Jätekerroksesta löytyneet, näennäisesti ehjät räätälin sakset ja sormustin.

6. Jätekerroksesta löytynyt keskiaikainen kirjoituspuikko eli stylus on todennäköisesti kuulunut linnan kirjurille.

7. Useat jätekerroksista löytyneet luiset nopat kertovat linnan asukkaiden vapaa-ajanvietosta. Osa nopista on ehjiä, osa rikkiäisiä tai keskeneräisiksi jääneitä.

ulkopuolisen sotaväen majoitusta ja mahdollisesti esimerkiksi käsityöläisten toimintaa. Slottsmalmenin alue on myös ollut todennäköisin paikka, jonne vihollisjoukot ovat piiritystilanteissa asettuneet, sillä aluetta hallussaan pitänyt on pystynyt tehokkaasti rajoittamaan päälinnan ylläpitoon liittyvää liikennöintiä. Arkeologien onneksi aluetta on käytetty myös linnan kaato-paikkana.

Uusia näkökulmia linnan historiaan

Slottsmalmenin systemaattinen arkeologinen tutkimus on avannut täysin uusia näkökulmia keskiaikaisen Raaseporin historiaan, ja hieman yllättäen sen kautta on päästy kiinni jopa linnan varhaisvaiheisiin. Radiohiiliajoitusten perusteella Slottsmalmenin poikki kulkeeneen tiepenkereen alle jäänyt puuroskakerros, varsinainen tiepenger ja sen päällä olevat jätekerrokset ajoittuvat 1350-luvun ja vuoden 1405 väliseen aikaan.

Nykyisen, kirjalliseen lähdeaineistoon perustuvan käsityksen mukaan Raaseporin linna perustettiin 1370-luvun puolivälissä. Karjaalla vuonna 1374 pidetyn piispankokouksen osallistujien joukossa ei vielä mainita edustajaa Raaseporista, vain Viipurista ja Turusta, minkä on tulkittu tarkoittavan sitä, ettei linna vielä tuolloin ollut käytössä. Ensimmäinen kirjallinen lähdemaininta linnasta on Tord Bonden Raaseporissa 8.9.1378 päiväämä asiakirja. (Esim. Hartman 1896:8.) Tämän vuoksi linnan perustaminen on ajoitettu 1370-luvun puoliväliin.

Ajoitettaessa linnan perustamista kirjallisen lähdeaineiston avulla on kuitenkin muistettava, ettei ensimmäinen kirjallinen maininta suinkaan kerro linnan perustamisajankohdasta, vaan siitä, milloin linna on viimeistään ollut asuttuna ja käytössä. Varsinainen perustamis- ja rakentamisprosessi on tuolloin saattanut olla käynnissä jo vuosia, mahdollisesti vuosikymmeniä. Tämän vuoksi Slottsmalmenilta saadut radiohiiliajoitukset ovatkin mielenkiintoisia, sillä niiden kautta on mahdollista päästä käsiksi nimenomaan linnan perustamis- ja rakentamisprosessiin, jonka alku Raaseporin tapauk-

sessä näyttää ajoittuvan jopa 20 vuotta ensimmäistä kirjallista mainintaa varhaisemmaksi.

Slottsmalmen on osoittautunut loppumattomaksi lähteeksi myös linnan arkipäivän tutkimuksen kannalta. Alueella sijaitsevat keskiaikaiset jätekerrokset muodostavat arkeologisen aikakapselin, joka tarjoaa poikkeuksellisen näkymän keskiaikaisen linnan asukkaiden materiaalliseen maailmaan ja arkipäivän toimintaan. Pääosan Slottsmalmenille läjitetystä jätteestä muodostavat erilaiset linnan rakentamiseen ja kunnossapitoon liittyvät ainekset, kuten tiilimurska, kalkkikivi ja kalkkilaasti. Esimerkiksi tiilimurskaa on Slottsmalmenin jätekerrostumissa paikoitellen niin paksuina kerroksina, että kyse todennäköisesti on kokonaisten rakenteiden purkumassoista. Toisen merkittävän löytöryhmän muodostavat ruokatalouteen liittyvät jätteet, erityisesti luut, jotka ovat joissakin jätekerroksen osissa säilyneet huomattavan hyvin. Valtavasta luuaineistosta tunnistettuja lajeja ovat mm. nauta, sika, vuohi/lammas, kana, hanhi, jänis, kettu ja orava sekä suuri määrä kalalajeja (Kivikero 2013).

Jätteiden seassa on huomattava määrä myös muita ruoka- ja juomakulttuuriin liittyviä löytöjä, kuten lasipikarien ja keramiikka-astioiden kappaleita. Erityisesti arvokkaana tuontitavarana pidettyjen lasipikarien määrä on yllättänyt tutkimusryhmän; vuosien 2014–2017 välisenä aikana sirpaleita on talletettu jätekerroksista kaikkiaan noin 125 kappaletta (Kuva 4.). Jätteiden sekaan on aikanaan syystä tai toisesta joutunut myös täysin ehjiä ja käyttökelpoisia esineitä, kuten vuonna 2016 löytyneet räätälin sakset ja sormustin (Kuva 5.) sekä kirjoituspuikko eli *stylus* (Kuva 6.). Kirjallisesta kulttuurista ja kirjoitustaidosta kertovat kirjoituspuikot ovat keskiaikaisilla kohteilla verraten harvinaisia, ja Raaseporista löytynyt puikko onkin todennäköisesti kuulunut linnan kirjurille, joka on tehnyt sillä muistiinpanoja vahataululle. Linnan asukkaiden vapaa-ajanvietosta puolestaan kertovat mm. useat jätekerroksista löytyneet luiset nopat (Kuva 7.) sekä yksittäinen luinen pelimerkki. Oman mielenkiintoisen löytöryhmänsä muo-

dostavat myös nuolenkärjet, ammuksent joiden perusteella on mahdollista tarkastella linnan sotilaallista arkea (esim. Terävä 2015).

Tulevaisuus – uusia tutkimusmahdollisuuksia ja uhkakuvia

Raaseporin ja erityisesti Slottsmalmenin alueen arkeologiset kaivaustutkimukset jatkuvat jälleen kesäkuussa 2018, jolloin kohteella järjestetään tuttuun tapaan Hangon kesäyliopiston kaivauskurssi. Tulevana kesänä tarkoituksena on tutkia kaivauksin Slottsmalmenin keskellä sijaitsevan suuren kellarinperustuksen reunaa ja sen eteläpuolitse kulkevaa, äskettäin paikannettua vallimaista rakennetta.

Tulevan vuoden suurin hanke tulee kuitenkin olemaan Raaseporissa vuosien 2008–2018 välisenä aikana tehtyjen tutkimusten julkaiseminen. Suomen keskiajan arkeologian seuran *Archeologia Medii Aevi Finlandiae* -sarjassa julkaistavan kirjan on määrä ilmestyä syksyllä 2019 ja koota yhteen linnan historian parissa työskentelevien arkeologien ja historioitsijoiden tuoreimmat tutkimustulokset. Tutkimusaineistoa on viimeisten kymmenen vuoden aikana kertynyt valtava määrä, ja sen perinpohjainen analysointi ja kokoaminen yksiin kansiin on tavattoman arvokas mahdollisuus paitsi Raaseporin, myös suomalaisen linna-tutkimuksen kannalta ylipäänsä.

Samalla on hyvä pysähtyä pohtimaan sitä, miten tutkimusta Raaseporissa halutaan ja kannattaa jatkaa. Laajan alueen systemaattinen arkeologinen kaivaustutkimus vaatii paljon aikaa ja rahaa ja todennäköistä onkin, että tutkimus tulee enenevässä määrin painottumaan kajoamattomiin menetelmiin, kuten maatutkaukseen, maavastusmittaukseen ja magnetometriaan. Varsinaisia kaivaustutkimuksia taas tullaan jatkossa kohdistamaan informaatioarvoltaan parhaaksi arvioiduille paikoille. Tutkimusten suunnittelussa joudutaan ottamaan jatkossa huomioon myös uusia, alueen arkeologista kulttuuriperintöä uhkaavia tekijöitä.

Ensimmäinen merkittävä Raaseporin alueen arkeologista kulttuuriperintöä

uhkaava tekijä on – valitettavasti – luvaton kajoaminen. Syksyllä 2017 Slottsmalmenilla todettu luvaton kaivelu metallinilmaisimen kanssa on Suomen mittakaavassa laajuudeltaan suurin tähän asti ilmi tulleista. Luvaton kajoamista voidaan pitää myös erittäin törkeänä: Kohteella on käyty useamman kerran, jopa sen jälkeen, kun asiasta uutisoitiin mm. Helsingin Sanomissa ja iltapäivälehdissä. Vahingosta tai huolimattomuudesta ei siis voi olla kyse, vaan teko on ollut tahallinen. Luvattoman kajoamisen ja esineiden varastamisen kokonaisvaikutus arkeologisiin tutkimuksiin selviää vasta tulevaisuudessa, kohteen tutkimusten edetessä. Tässä vaiheessa on kuitenkin jo selvää, että merkittävä osa Raaseporin linnan ja Slottsmalmenin historiasta kertovaa informaatiota on menetetty. Vaikka maasta nostetut esineet tai osa niistä joskus saataisiinkin takaisin, on hyvin epätodennäköistä, että niiden mukana tulee tietoa esimerkiksi tarkasta löytöpaikasta. Tapaus on edelleen poliisitutkinnassa.

Toinen linna-alueen arkeologisia jännöksiä uhkaava tekijä on mittakaavaltaan laajempi ja jopa edellistä vaikeammin hallittavissa. Raaseporinjoen alueella on ollut havaittavissa kevät- ja syystulvien voimistumista, jonka seurauksena osa linnan lähiympäristöstä on ollut ajoittain tulvaveden peittämää. Mikäli ennusteet merenpinnan noususta Itämeren alueella osoittautuvat paikkansa pitäviksi, tulevat linnaa ympäröivät alavat alueet entistä useammin olemaan tulvavesien peitossa. Kuten viimeaikainen tutkimus on osoittanut, merkittävä osa Raaseporin linna-alueen arkeologisista jännöksistä sijaitsee hyvin alhaisilla korkeuksilla, alle 2,5 metriä nykyisen merenpinnan yläpuolella. Vedenpinnan voimakkaan vaihtelun ja sitä seuraavien maakerrosten eroosion ja ajoittaisen voimakkaan liettymisen seurauksena osa ranta-alueiden arkeologisista jännöksistä saattaa tulevaisuudessa olla uhattuna, mikä tulee ottaa huomioon kohteen arkeologista tutkimusta suunniteltaessa.

Tutkittavaa Raaseporissa tulee joka tapauksessa riittämään vuosiksi ja vuosikymmeniksi eteenpäin, eikä lopul-

lista sanaa linnan historiasta tulla kirjoittamaan nykyisenkään tutkijapolven aikana.

Lähteet

Tutkimusraportit

- Anttila, T. 1936. Selostus Raaseporin linnan tutkimis- ja korjaustoista v. 1936. Museoviraston arkisto.
Anttila, T. 1937. Selostus Raaseporin linnan tutkimis- ja korjaustoista v. 1937. Museoviraston arkisto.
Haggrén, Georg & Jansson, Henrik & Holappa, Maija & Knuutinen, Tarja 2008–2009: Raasepori. Snappertunan Kirkonkylän ja Raaseporin linnan alue. Osayleiskaavainventointi. Museoviraston arkisto.
Jansson, H. & Latikka, J. 2003. Länsi- ja Keski-Uudenmaan saariston ja rannikkoalueiden inventointi 2002–2003. Tammisaari, Hanko, Inkoo, Siuntio, Kirkkonummi, Espoo, Helsinki. 323–337. Museoviraston arkisto.
Jussila, T. & Seger, T. 1991. Raaseporin linnan ympäristön prospektointi ja fosforikartoitus. Museoviraston arkisto.

Kirjallisuus

- Drake, K. 1991. Gråstenmurar berättar sin historia. Teoksessa Rask, H.: Snappertuna, en kustbygds hävder I: forntid–1809. Ekenäs. 87–140.
Haggrén, G. & Jansson, H. 2012. Raseborg Through the Ages. Teoksessa Uotila, K., Mikkola, T. & Vilkuna, A.-M. (toim.): Castella Maris Baltici X. *Archeologia Medii Aevi Finlandiae* XVIII. Suomen keskiajan arkeologian seura. Turku. 61–70.
Haggrén, G. 2014. Kun linnan olutkellari sortui... Raasepori Anno Domini 1558. SKAS 4/2013. 14–36.
Hansson, M. 1999. Agundaborg och Källarholmen – två medeltida "borgar" i Småland. *University of Lund Institute of Archaeology report series* No. 68. Lund.
Hartman, T. 1896. Raseborgs slots historia. *Skrifter utgifna af Svenska Litteratursällskapet i Finland* XXXIII. Svenska Litteratursällskapet i Finland. Helsinki.
Kivikero, H. 2013. Ät för hälsans skull! Matkultur på Raseborgs slott under medeltiden. *Finskt Museum* 2010–2011. 139–153.
Knuutinen, T. 2012. Überlegungen zur Rekonstruktion von Umgebung und Infrastruktur der Spätmittelalterlichen Burg Raseborg. *Burgen und Schlösser. Zeitschrift für Burgenforschung und Denkmalpflege* 3/2012. 163–168.
Knuutinen, T. 2018. By Sea or on Horseback? Medieval Raseborg Castle and the regional routes of traffic and transport. Teokseen N. Engberg et al. (toim.): Castella Maris Baltici XIII. (Painossa)
Knuutinen, T., Kivikero, H. & Terävä, E. 2018. Changing Coastal Landscapes. Shore displacement and the strategies for defence and subsistence at the medieval castle of Raseborg. Teoksessa Kouki, P. & Kirkinen, T. (toim.): Landscapes of the Past and Future: Current Finnish Research in Landscape Archaeology. *Monographs of the Archaeological Society of Finland* 6. (Painossa.)
Schjerfbeck, M. 1891. Raseborg. *Turistföreningens i Finland Årsbok* 1890. Helsingfors. 1–14.
Terävä, E. 2015. Armed Life in Medieval Raseborg. Historical Sources and Archaeological Finds Related to Weapons and Armoury in and Around the Castle. *Finskt Museum* 2013–2015. 105–130.

ARKULLA VAINAAN

Ristimäen ruumishauta 19/2016 ja sen arkkurekonstruktio

JUHA RUOHONEN & JERE UURASMAA

Ravattulan Ristimäellä tehtiin arkeologisia kaivauksia viimeksi loppukesällä ja syksyllä 2016. Tuolloin kaivettiin pääasiassa kirkkorakennuksen lähiympäristöä, mäkeä kiertäneen aidan perustusta sekä kalmistoa. Kaivausten aikana kirkkomaalta saatiinkin tutkittua kaikkiaan noin kolmekymmentä ruumishautaa. Pääasialliset tutkimusalueet 9, 10 ja 11 sijoittuivat eri puolille Ristimäkeä. Alue 9 oli mäen pohjoisosassa, alue 10 kirkon kivijalan pohjois- ja itäpuolella sekä alue 11 kirkon eteläpuolella läheltä peltoa. Lisäksi avattiin muutamia pienempiä tutkimusalueita ja paljastettiin aidan pohjaa etenkin mäen lounais- ja länsilaidalta.

Heti kaivausten alkajaisiksi elokuussa ryhdyttiin avaamaan tutkimusaluetta 9. Lännestä itään kulkevaa ojaa paalutettiin kaikkiaan kymmenen metrin pituudelta. Oja oli kaksi metriä leveä ja se rajoittui lännessä vuonna 2015 avattuun tutkimusalueeseen ja idässä vuosina 2014 ja 2015 avattuihin alueisiin. Ennen pintamaan poistoa maan pinnalle erottui yksi harmaakiven pinta sekä muutamia mahdollisia hautapainanteita.

Alue toimi myös elokuun alkupuolella järjestettyjen yleisökaivausten ensisijaisena tutkimusalueena. Hyvistä ilmoista ja kaivausten odotuksia suuremmasta suosiosta johtuen yleisökaivauslaisten työ sujui ennakoitua riva-

kampaan tahtiin, ja pian kaivausalueelta saatiinkin esiin lisää kiviä. Kookkaampia kiviä koeojan keskivaiheilla epäiltiin alkuun mahdollisiksi hautamerkeiksi. Aiempina vuosina oli nimittäin selvinyt, että monet Ristimäen ruumishautoista oli merkitty joko toisesta tai molemmista päädystään, tai myös haudan keskivaiheilta, muokkaamattomilla pystykivillä.

Syvämmälle kaivettaessa alueelta saatiin esille vielä lisää kiviä. Pienemmät kivet keskittyivät maassakin jo erottuvien tummempien kohtien osalle. Soikeat tai kulmistaan pyöristyneet suorakaiteen muotoiset tumman maan alueet indikoivat täytettyjä hautakuoppia. Pienet kivet

1. Hauta 19 erottui isojen kivien vasemmalla puolella soikeana läikkänä vaaleaa maata vasten.

2. Hauta kaivettuna löytötasoon. Yksikön keskivaiheilla tummassa läikkä kolme lasihelmeä paikoillaan.

3. Lasihelmiä kaivetaan varovasti esille. Kaivamassa Siiri Tuomenoja.

KUVAT J. RUOHONEN

//Tutkimusalueelle 9 ulottui kaikkiaan neljä kokonaan esille saatua hautaläikkää..."

1

näissä läikissä lienevät alkujaan hautakuoppaa kaivettaessa esiin tulleita kiviä, jotka on haudan täyttövaiheessa heitelty takaisin tai ehkä aseteltu ruumishaudassa tiettyyn syvyyteen välttämättä ilman sen suurempaa sisällöllistä merkitystä.

Tutkimusalueelle 9 ulottui kaikkiaan neljä kokonaan esille saatua hautaläikkää, jotka myös tutkittiin pohjaan. Lisäksi saatiin merkkejä sekä ojan pohjois- että eteläpuolen reunojen yli menevistä haudoista, joita ei tässä vaiheessa ryhdytty kaivamaan syvemmälle. Tässä yksityiskohtaisemmin tarkasteltava hauta 19/2016 sijoittui juuri alueelle 9, samanaikaisesti tutkittujen ruumishautojen 18/2016 ja 20/2016 väliin.

Haudan 19/2016 havainnot

Noin 35 cm syvyydessä saatiin hautaan 19/2016 kuuluva hautaläikkä esille. Tulokintaa häiritsi ympäröivä tumma kulttuurimaa, jossa oli runsaasti palanutta savea ja savitiivistettä. Nämä löydöt olivat todennäköisesti peräisin hautausta varhaisemmasta maankäytöstä alueella. Syvemmälle kaivettaessa tumma kulttuurimaa katosi, ja hautakuvio alkoi erottumaan tarkemmin ympäröivää puhdasta maata vasten. Vaikka läikän itäpään ulkopuolella sijainnutta kookasta suorakaiteen muotoista kiveä epäiltiin alkuun haudan merkkikiveksi, osoittautui se lopulta olevan hautaa vanhemmassa kulttuurimaassa. Noin 40 cm syvyydessä hauta muodosti lounais-koillissuuntaisen soikean kult-

tuurimaa-alueen, jonka pituudeksi voitiin mitata noin 120 cm. Täyttömaassa tavattiin jonkin verran hiiltä sekä palanutta savea.

Syvemmälle kaivettaessa noin 55 cm syvyydestä saatiin esille ensimmäiset arkkuun kuuluneet rautanaulat. Hautakuvion leveys oli tuossa syvyydessä noin 40 cm ja sen pituus 110 cm. Vaikka sekä luo että arkkuun kuulunut puuaines olivat maatuneet näkymättömiin, voitiin läikän pituuden perusteella päätellä haudan kuuluneen hyvin nuorena kuolleen vainajalle. Tästä syystä suuriakaan toiveita esinelöytöjen suhteen ei asetettu, sillä lasten haudat ovat yleensä vähälöytöisempiä aikuisten hautoihin nähden. Pieni yllätys olikin, kun hautakuvion lounaispään läheltä löytyi kolme kookasta lasihelmeä. Toisiaan vasten olleet helmet ovat olleet nauhassa kaulalla tai nyöriässä lapsen oikealla kyljellä. Helmistä kaksi oli niin sanottuja mosaiikkihelmiä ja yksi kultafoliohelmi.

Rautanauvoja haudasta löytyi kaikkiaan 13 kappaletta. Paikoillaan pysyneiden naulojen perusteella voitiin selvittää arkun koko ja rakenne. Takanaulojen mukaan arkun pituudeksi voitiin määrittää tasan metri. Arkun leveys lounaispäädyssä oli 37 cm ja koillispäädyssä 35 cm. Koon perusteella kyseessä on ollut noin 2-vuotiaan lapsen hauta. Poikkeuksellisesti haudassa oli säilynyt jonkin verran myös hammaskiillettä, josta iänmääritystä voidaan tulevaisuudessa mahdollisesti tarkentaa.

Tarkkaa ajoitusta määrittäviä löytöjä ei haudasta saatu esiin. Hauta ajoitunee kohteen lailla 1100-luvulle tai 1200-luvun alkupuolelle. Helmet voivat tyyllisesti olla tätä vanhempiakin, mutta niiden käyttöaika on saattanut olla hyvinkin pitkä. Kokonaisuudessaan hauta kuitenkin kertoo yhteisöstä, jossa nuorena kuollut lapsikin on haudattu huolellisesti aikuisten joukkoon.

Haudan pohja tavoitettiin 63 cm syvyydestä nykyisen maan pinnan tasosta mitattuna. Hautakuoppa oli kaivettu suhteellisen matalaksi, mutta syy tälle löytyi heti haudan tutkimisen jälkeen: pohjalta paljastui kookkaan kiven tai peruskallion pinta heti hautaustason alta. Tätä syvemmäksi ei hautaa siis olisi voitu kaivaakaan.

Arkeologinen arkku

Arkkuun kuuluneiden rautanauvojen varsissa tavattiin jonkin verran säilynyttä puuta. Puulajia ei toistaiseksi ole määritetty, mutta Ristimäen arkuista tehtyjen aiempien analyysien perusteella kyse on todennäköisesti ollut mäntypuisesta arkusta. Käytännössä nauvoja oli kolme jokaisessa nurkassa. Löytöpaikkojen korkeusaseman perusteella yksi kulman nauloista on ollut kannessa ja kaksi laidassa. Nauvoja on käytetty siis kannen ja päätylankkujen kiinnittämiseen, alimmalla naulalla on ehkä tuettu myös pohjaa. Pohjan kiinnitystapa ei löytyneiden nauvojen perusteella käynyt tarkasti ilmi. Voi olla,

VIRTANEN

Osa löytyneistä nauloista oli lisäksi kotkattuja. Kotkaamisessa laudan läpi lyödyn naulan kärkipuoli taivutetaan pinnan suuntaiseksi ja osin jopa takaisin puun sisään. Tällainen kotkaaminen parantaa oleellisesti naulaliitoksen vetolujuutta. Aina naulaliitos ei kuitenkaan onnistunut. Erään naulan varteen oli kiinnittynyt toisen, ilmeisen epäonnistuneesti lyödyn ja kannastaan katkenneen naulan vartta. Kotkattujen naulojen ja varressa säilyneiden puujäännösten perusteella arkun lautojen – tai pikemminkin lankkujen – paksuus on ollut noin 2 cm, tietyissä tapauksissa jopa lähemmäs 3 cm.

Tällöinen yhteistyön kautta osa Risti-

Ainoa pieni ruutukautteen löytö

rautanaulan lisäksi lautojen kiinnitykseen oli käytetty rautaisia niittejä (noin 10 kpl), ja lisäksi arkun kannessa oli rautainen nostorengas. Arkun pohja ja kansi ovat olleet mäntyä, kun taas sen sivut olivat tammea. Kirkkomäen arkkurekonstruktiota säilytetään Turun Museokeskuksen tiloissa, joten muinaisartesaaniopiskelijat pääsivät tutustumaan myös siihen ennen Ristimäen havaintoihin perustuvan arkkurekonstruktion toteuttamista.

Arkkurekonstruktion teko

Ristimäen arkun tekoon ryhtyivät Jere Uurasmaa ja Tuija Hukkanen Mynämäen käsi- ja taideteollisuusopiston muinaistekniikan luokka MT15:sta. Ristimäeltä on saatu esiin monia erilaisia arkkuja ja aluksi keskusteltiin eri arkkuvaihtoehtoista. Yhtenä vakavasti otettavana ehdokkaana oli ruuhiarkku, jollaisia Ristimäeltä on todettu muutamia. Tämä mahdollisuus hylättiin kuitenkin jo alkuvaiheessa. Turun Museokeskuksen maalöytövarastossa tutustuttiin myös Julinin tontilta löytyneisiin 1500- tai 1600-luvun ruumisarkkuihin sekä konservointiyksikössä Ristimäen toistaiseksi konservoimattomiin ruumisarkun rautanauloihin ja niiden röntgenkuviin. Taustaineistoksi tekijöille toimitettiin myös Laura Tuomisalon arkeologian proseminarityö ”Viimeinen naula arkkuun. Arkkurakenteet Kaarinan Ravattulan Ristimäen haudoissa” vuodelta 2015. Lopulta rekonstruktio päätettiin tehdä haudasta 19/2016. Valintaa puolsi arkun pieni koko, mutta myös sen suhteellisen selkeästi todettavissa ollut rakenne.

Koska tähän mennessä tutkittujen Ristimäen arkkujen puumateriaali on säilyneiden puujäännösten tai naulojen varsissa säilyneiden katkelmien perusteella ollut poikkeuksetta mänty, materiaaliksi haettiin suorasyistä, kuivaa ja oksatonta mäntytukkia. Raakamateriaaliksi valikoitui kelottunut mäntypuu Naantalissa sijaitsevalta metsäpalstalta. Koska tehtävän arkun mitat olivat jo tässä vaiheessa suunnitteen tiedossa, sahattiin puu jo metsässä kahteen osaan: toinen lyhyemmäksi arkun päätylankkuja varten, ja toinen eli pidempi arkun laitoja, kantta ja pohjaa

1. Arkkuun tulevat laudat halkaistiin katkaistusta tukista pitkiä puukiiloja käytten.
2. Päätyjen alempi lauta liitettiin pohjaan loveamalla pohjalautaa vasten sekä puutapeilla.
3. Myös arkussa käytetyt naulat taottiin käsityönä yksitellen.

KUVAT T. HUKKANEN
JA J. UURASMAA

Toinen arkun tekijöistä, Jere Uurasmaa, vierellään näyttötyönä valmistunut Ristimäen haudan 19 arkkurekonstruktio.
KUVA J. RUOHONEN

//Tutkimushankkeen edetessä on kaikista Ristimäeltä tiedossa olevista arkuista tarkoitus laatia yksityiskohtaiset rakenteelliset kuvaukset."

varten. Puutavara saatiin kuljetettua Mynämäelle koulun pakettiautolla.

Lankkujen tekomenetelmäksi valittiin halkaisu loivasti jyrkkeneviä, pitkiä puukiiloja käyttäen. Materiaalissa havaittiin kuitenkin jonkin verran kierteisyyttä. Pahin kiertyneisyys poistettiin höylällä ja lankut suoritettiin lopuliseen muotoonsa kirveellä veistäen, jolloin niihin jäi työstetyn pinnan jälki. Lankkujen lopullinen leveys määräsi sen, kuinka monesta lankusta pohja, kansi ja laidat tehtiin. Lankkuja sovitettaessa pohja ja kansi päätettiin tehdä kolmea lautaa käyttäen. Päädyt tehtiin kahdesta toisiinsa tapeilla yhteen liitetystä laudasta ja laidat kahta leveää lautaa käyttäen.

Päätylautojen alemman laudan liittämistä pohjalautoihin jouduttiin poh-

timaan pitkään. Lopulta päädyttiin tekemään päätylautoihin lovet jokaista pohjalautaa varten, jotka liitettiin vielä puutapeilla päätylautoihin. Pohjalaudat sovitettiin kohtuullisen tiiviisti toisiinsa ja kiinnitettiin päätylautoihin edellä mainitulla tavalla. Myös kolme kansilautaa sovitettiin samalla tavalla toistensa kanssa yhteen ja kiinnitettiin toisiinsa poikittaisilla puurimoilla ja puutapeilla. Ratkaisu on hypoteettinen, sillä suoria arkeologisia jälkiä rimojen tai tappien käytöstä ei ole havaittu.

Kaikki käytettävät rautanaulat valmistettiin käsityönä varta vasten arkkua varten. Pyynnöstä toivottiin mahdollisimman autenttisen oloisia, erityisesti kannastaan epäkeskosti varteen nähden olevia takonauloja. Myös

kannan muoto sai olla epä-säännöllinen, sillä suurin osa ristiretkiajan nauloista on juuri tällaisia. Vaikka nykyisin taotavien naulojen toivotaan yleensä olevan kauniin symmetrisiä, Ristimäen arkun naulat taottiin tarkoituksella epäsymmetrisiksi.

Naulat teki ohjeistuksen mukaan muinaistekniikan opiskelija Niko Hynninen.

Seuraavana valmistustyössä määriteltiin arkun sisäkorkeus ja kiinnitettiin leveät laitalankut kiinni päätylautoihin nauloja käyttäen. Litalankut siis kiinnitettiin arkun päätylankkuihin kahdella naulalla kummastakin päästä.

Laudat oli katkaistu liikaakin mitaansa, jolloin paksu takonaula tuli aivan liian lähelle lankun reunaa ja olisikin halkaissut sen, ellei nauloille oltaisi ensin porattu reikiä. Pohjan vahvikkeeksi laitettiin vielä kaksi puurimaa, jotka kiinnitettiin laitalankkuihin puutapeilla. Näin arkun pohja, joka sillä hetkellä oli kiinni vain päätylankuissa puutapeilla, kestäisi esimerkiksi mallinuken painon näyttelyssä. Arkun ylälaita suoritettiin höylällä niin että

kansi istui siihen jokseenkin siististi. Mukaan arkkuun laitettiin neljä arkkunaulaa kantta varten. Niitä ei lyöty kiinni, jotta rakennetta voisi tarkastella myös sisältä päin.

Käytännön puolella arkkuprojekti osoittautui hyvin opettavaiseksi ja seuraavaa arkkua valmistettaessa huomiota tulisikin kiinnittää ainakin seuraaviin asioihin: puu pitäisi ehdottomasti halkaista keskeltä lähtien ja siitä syntyneet palat puoliksi. Näin olisi voitu ehkäistä lankkujen toisen pään oheneminen halkaistessa. Myös menetelmä päätylautojen kiinnittämiseksi pohjalautoihin tuntui jokseenkin heikolta, ja pohjan rakennetta tulisikin pohtia laajemman arkeologisen aineiston kautta. Lisäksi sivulaudat olisi voinut jättää pidemmäksi niin, etteivät paksut rautanaulat olisi aivan laudan päädyssä. Puumateriaalin käyttäytyminen tulisi myös ottaa tarkemmin huomioon, sillä kosteuden vaihtelun seurauksena etenkin arkun kanteen tuli kuivumisen seurauksena vaihtelevan kokoisia rakoja.

Julkistaminen

Haudasta 19/2016 tehty ruumisarkkurekonstruktio julkistettiin Suomen muinaistutkimuksen tuki ry:n syyskokousta edeltävässä esitelmätilaisuudessa 29.11.2017. Toistaiseksi arkkurekonstruktio on ollut näytteillä vain kyseisen kerran, mutta tarkoituksena on saada se esille myös jatkossa esimerkiksi Ristimäkeä esittelevän näyttelyn yhteyteen.

Ristimäeltä esiin kaivettu ruumisarkkuaineisto on heikosti säilynyt, mutta lopulta yksityiskohtaisesti tarkasteltuna se muodostaa hyvinkin monipuolisen kokonaisuuden. Tutkimushankkeen edetessä on kaikista Ristimäeltä tiedossa olevista arkuista tarkoitus laatia yksityiskohtaiset rakenteelliset kuvaukset. Tämän myötä olisikin hienoa saada rekonstruktio tehtyä myös esimerkiksi jostakin aikuisen vainajan haudasta. Myös ruuhiarkku kansineen olisi hieno lisä tähän kokonaisuuteen – tietävästi Ristimäen käyttöajanjaksolle eli rautakauden loppuun tai keskiajan alkuun ajoittuvia ruuhiarkkurekonstruktioita ei ole lainkaan tehty.

Valkeakosken Toppolanmäen hauta 3:

Ikivihreälle pehmusteelle asetettu mies

ULLA MOILANEN

Valkeakosken (ent. Sääksmäen) Toppolanmäeltä löytyi vuonna 1936 hiekanotossa rautakauden ja keskiajan taitteeseen ajoittuva ruumiskalmisto. Kalmistoa on tutkittu vuosina 1936 Jorma Leppäahon, 1937 Sakari Pälsin, 1951 Ella Kivikosken ja 2017 Ulla Moilasen johdolla. Tutkimuksissa on kaivettu kymmenen varmaa ruumishautaa, ja Leppäahon esittämän arvion mukaan hiekanotto oli ehtinyt tuhota toiset kymmenen hautaa.

Tutkitut haudat ovat sisältäneet ilmeisesti vain aikuisia, eikä lasten hau-

toja tunneta paikalta lainkaan. Lap- sia olisi tosin voitu haudata aikuisten kanssa samoihin hautoihin. Tällaisessa tapauksessa lasten pienet luut olisivat voineet maata näkymättömiin. Var- haisissa kaivauksissa ei myöskään ole välttämättä osattu etsiä merkkejä pie- nemmistä, mahdollisesti huonosti säi- lyneistä ihmisjäännöksistä.

Hautojen rakenteissa, syvyydessä ja sisällössä on kalmistossa runsaasti vaih- telua. Osa vainajista on haudattu lauta- arkkuun, osa pelkkään maakuoppaan ja ainakin yksi vainaja puunrungosta

koverrettuun ruuhiarkkuun. Osaan haudoista on laitettu esineitä, osa on täysin esineettömiä. Kalmiston esineel- lisesti rikkaimpiin kuuluu vuonna 1937 kaivettu hauta 2, jossa oli hopeakoris- teinen tappara, hopeasolki, pronssi- tai kuparisormus, tulusrauta sekä veitsi. Tapparan alapintaan oli tarttunut kar- voja, joiden Pälsi oletti olevan peräisin haudan pohjalle laitetusta turkiksesta. Tulusraudassa oli kiinni kappale vai- najan vaatetuksena ollutta kangasta, ja sormuksen päältä löytyi jäänteitä nahasta, jonka Pälsi päätteli olevan

Hauta 3 paljastumassa kesän 2017
kaivauksilla. KUVA ULLA MOILANEN

Kati Salo valmistautuu ottamaan haudasta DNA-näytteen. KUVA ULLA MOILANEN

hansikasnahkaa. Esineistön perusteella vainajan on oletettu olleen mies. Luita, joista tarkemman määrittelyn voisi tehdä, ei haudassa juurikaan ollut säilynyt muutamia hampaita ja sormuksen sisällä ollut sormiluuta lukuun ottamatta.

Hautojen syvyys vaihtelee noin 40 sentin ja metrin välillä. Kahdessa haudassa oli useampi kuin yksi polttamaton vainaja, ja yhdessä mukana oli myös puuastiaan tehty polttohauta. Kolmessa haudassa arkkuun oli isketty teräviä esineitä, ja neljässä haudassa vainajan päällä oli kiveys, joka ei ole koskaan näkynyt maan pinnalle. Yhdessä haudassa arkkuun oli isketty katkaistu harppuuna, jonka kärki ja ruoto oli taivutettu. Toinen hauta sisälsi kaksi keihäänkärkeä, joita on todennäköisesti käytetty arkun kannen sulkemiseen. Kolmannessa, neljän vainajan yhteishaudassa, oli arkun kanteen isketty rautaesineen katkelma. Arkkuihin löydyt terävät esineet sekä vainajien päälle asetetut painavat kiveykset edustavat yleisimpien tulkintojen mukaan taikua, jonka tarkoituksena on ollut estää vainajaa nousemasta haudastaan. Muitakin selityksiä kummallekin tavalle on tosin olemassa.

Mielenkiintoisia ovat myös tuoreemat, kalmistoon liittyvät kummitus-

jutut, joita Pälsi talletti kaivauksensa yhteydessä. Toppolanmäessä sijainneessa vanhassa pajassa kerrotaan pörröjen asuneen ja mekastaneen. Paikalla kerrotaan kuullun, kuinka eräänä yönä metsästä oli huutanut *väärä todistaja viattomana teilatun mestauspaikalta*: ”Oikein tiesin ja väärin vannoin, sain kirjavan härän palkakseni”. Erään kertomuksen mukaan oli ohikulkijan mukaan tarttunut Toppolanmäestä sonnivaskka, joka oli seurannut kulkijaa Huittulan rajaportille asti. Kummitustarinat voivat olla viite siitä, että todellinen muisto kalmistosta on sukupolvien aikana unohtunut ja muuttunut jännittäviksi tarinoiksi menneisyyden vainajista.

Kalmisto on ajoitettu esinelöytöjen ja hautaustapojen perusteella viikinkiajan lopusta ristiretkiajalle. Joidenkin arvioiden mukaan kalmiston käyttö olisi voinut loppua 1100–1200-lukujen vaihteessa. Löydöttömät haudat on tulkittu kalmiston nuorimmiksi ja puhtaasti kristillisiksi, niiden joukossa Sakari Pälsin vuonna 1937 kaivama hauta numero 3.

Hauta 3 oli kaivettu hienoon hiekkään, ja se sisälsi kiviladelman, joka ei ole näkynyt maan pinnalle. Luuranko oli säilynyt melko hyvin, mutta koska hauta ei sisältänyt mitään esinelöytöjä,

se dokumentoitiin ja peitettiin koskemattomana. Vielä 1900-luvun alkupuolella arkeologit olivat kiinnostuneita lähinnä esineistä, sillä muita tutkimusmenetelmiä tai luonnontieteellisiä ajoitusmenetelmiä ei vielä ollut käytössä.

Kesällä 2017 hauta 3 avattiin ja tutkittiin uudelleen, 80 vuotta alkuperäisen löytymisensä jälkeen. Uudella kaivauksella haluttiin selvittää sitä, mitä luiden säilyneisyydelle oli viimeisten vuosikymmenten aikana tapahtunut ja mitä uusilla menetelmillä voidaan esineettömästä haudasta saada selville. Luiden todettiin edelleen olevan hyvin säilyneitä. Luurangon asennosta voitiin havaita muun muassa se, että vainajan nilkat oli asetettu ristiin. Analyysien perusteella vainajaa ei ole kuitenkaan kiedottu käärinliinaan. Haudan täyttömaasta löytyi myös pieni palaneen luun siru. Sen alkuperäistä kontekstia ei kuitenkaan tiedetä, sillä se sijaitti Pälsin jo kertaalleen liikuttamassa maassa.

Haudasta otettiin lukuisia erilaisia näytteitä luonnontieteellisiä tutkimuksia varten. Myös luut talletettiin viimein Kansallismuseon kokoelmiin, jossa ne ovat tulevienkin tutkijoiden käytettävissä. Vainajan luut on analysoitu ja niistä on otettu muinais-DNA-näyte professori Päivi Onkamon johtaman Sugrige-projektin yhteydessä. Kati Salon tekemän luuanalyysin mukaan vainaja on ollut vanhempi mies, joka on mahdollisesti ennen kuolemaansa ollut sairaseiden viikkojen ajan. Luut kertovat myös raskaasta työnteosta elämän aikana. Teija Aleniuksen tekemän siitepölyanalyysin perusteella haudan pohjalle on todennäköisesti laitettu havuja sekä muita ikivihreitä kasveja kuoppaa pehmustamaan. Ikivihreillä kasveilla on oletettu olleen kristillistä symboliikkaa, sillä niiden on katsottu edustavan ikuista elämää ja ylösnousemusta. Havuilla voi olla symbolista merkitystä, mutta niitä on voitu käyttää lisäksi ravinnon maustamiseen ja rohtoina. Aromaattisilla kasveilla on haudassa myös käytännön merkitystä, sillä ne ovat peittäneet vainajan hajua.

Vainajasta ja haudasta tehtävät luonnontieteelliset ajoitukset ja muut tutkimukset eivät ole vielä valmistuneet. Ajoitus tulee kertomaan tarkemmin

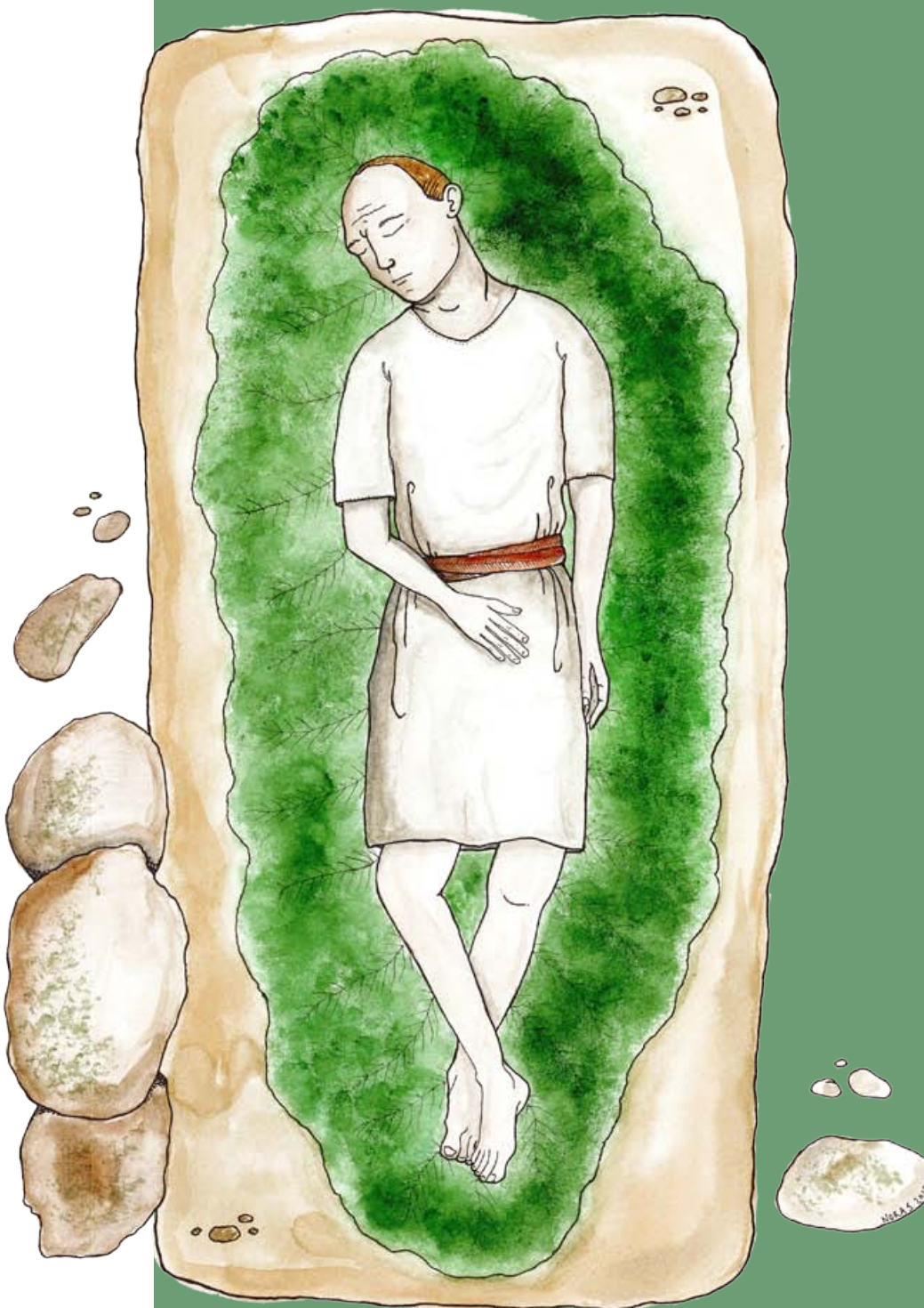
siitä, milloin haudaus on tehty ja mahdollisesti myös siitä, mihin saakka Toppolanmäen kalmistoa on käytetty. Tulevat DNA-, stabiili-isotooppi- ja parasiittitutkimukset tulevat kertomaan lisää haudasta ja sen sisältämästä vainajasta sekä vainajan ominaisuuksista, elinympäristöstä ja terveydentilasta. DNA-tutkimuksilla voidaan selvittää muun muassa vainajan hiusten ja silmien väriä sekä sitä, onko vainaja kantanut perinnöllisten sairauksien geenejä. Laajemmassa mittakaavassa tämänkin henkilön perimä antaa tietoja Suomen asuttamisen historiasta. Stabiili-isotooppitutkimuksilla voidaan tutkia tarkemmin miehen ruokavalion koostumusta sekä sitä, millä maantieteellisellä alueella mies on viettänyt lapsuutensa. Sveitsissä tehtävät parasiittitutkimukset kertovat, onko miehellä ollut sisäloisia, mikä puolestaan antaa lisätietoa paitsi miehen elinympäristöstä, myös yleisesti elinolosuhteista rautakauden ja varhaiskeski-ajan taitteessa. Toppolanmäen haudan 3 tutkimukset osoittavat siis erinomaisesti, että myös esineettömät haudat kertovat runsaasti menneisyydestä ja menneisyyden ihmisistä. Tarkka tutkimustieto hyödyttää paitsi tulevaa tutkimusta ja tiedeyhteisöä myös suurta yleisöä, sillä tuloksia voidaan hyödyntää entistä helpommin menneisyyden popularisoinnissa.

Artikkeli on hieman muokattu lyhenelmä Hiisi-lehdessä vuonna 2018 julkaistavasta artikkelista.

Kirjallisuutta:

- Kivikoski, Ella 1955. Hämeen rautakausi. Teoksessa: *Hämeen historia I. Esihistoria ja keskiaika*: 37–198. Hämeenlinna.
- Moilanen, Ulla 2017. Hautoja ja hautauspaikkoja Pirkanmaan alueella tuhat vuotta sitten. Teoksessa: *Tursiannotko. Tutkimuksia hämäläiskylästä viikinkiajalta keskiajalle*, Lesell, K., Meriluoto, M. & Raninen, S. (toim.), s. 129–145. Tampereen museoiden julkaisuja 148, Helsinki., 2017
- Moilanen, Ulla 2017. Kuinka kivikauden tutkija kaivoi rautakautta – Sakari Pälsin kalmistokaivauksista. Teoksessa: *Sakari Pälä – Elämä ja työ*, Metsola, M. & Relas, J. (toim.), s. 167–174.
- Purhonen, Paula 1998. *Kristinuskon saapumisesta Suomeen. Uskontoarkeologinen tutkimus*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 106. Helsinki.

Toppolanmäen hautaus-tilanne tutkimusten mukaan. Vainaja on ollut vanhempi mies, joka on asetettu hautakuoppaan ikivihreiden kasvien päälle, nilkat ristissä. Piirroksessa hautakuopan reunalla odottavat kivet, jotka oli asetettu vainajan päälle. PIIRROS NORA SALONEN

Osallistavaa arkeologiaa Kangasniemellä

ULLA MOILANEN JA NINNI NÄRVÄINEN

Vuonna 2015 arkeologit Ninni Närväinen ja Ulla Moilanen ideoivat monitieteistä, menneisyyteen keskittyvää hanketta Kangasniemelle. Tuloksena oli Muistojen ja tarinoiden Kangasniemi-projekti, jonka merkittävintä antia ovat olleet Kulttuurirahaston Etelä-Savon maakuntarahaston tukemat yleisökaivaukset vuosina 2015–2017.

Muistojen ja tarinoiden Kangasniemi-projektissa kartoitetaan Kangasniemen kulttuuriperintöä. Tavoitteena on menneisyyden tutkimisen ja paikkojen historiallisen merkityksen sekä merkityksen muuttumisen avaaminen

laajemmalle yleisölle. Tarinoiden ja muistojen keräämisen lisäksi projekti pyrkii järjestämään arkeologisia yleisökaivauksia. Näin jokainen voi omalta osaltaan olla paljastamassa eri kohteisiin liittyvää tietoa ja muodostamassa uusia tarinoita. Ennen projektin tekemistä kenttätutkimuksia ei Etelä-Savossa vielä juurikaan ollut kaikille avoimia kaivauksia järjestetty.

Projektin ensimmäiset yleisökaivaukset järjestettiin Kangasniemen terveyslähteellä 2015. ”Elämänlähde”-niminen terveyslähde on ollut paikkakunnan tunnetuin matkailukohde 1700-luvun

► Kangasniemen Elämänlähteen rautapitoisen veden uskottiin 1700–1800-luvulla olevan terveellistä. KUVA ULLA MOILANEN

▼ Yleisökaivaukset Kangasniemen terveyslähteellä 2015. KUVA ULLA MOILANEN

Leskelän kivi-kautisen
asuinpaikan tutkimusta
yleisökaivauksissa kesällä
2016. KUVA ULLA MOILANEN

lopulta 1800-luvun puoliväliin saakka. Lähde kytkeytyy aikakaudella muodissa olleeseen terveysturismiin, jonka puitteissa voitiin matkata kaukaakin mineraalipitoisille lähteille seurustelemaan ja nauttimaan vedestä sekä terveellisestä elämästä. Terveyttä edistävän vaikutuksen lisäksi lähdeveden uskottiin tehoavan useisiin erilaisiin sairauksiin ja vaivoihin, ja monilla lähteillä olikin mahdollista hankkia lääkkeitä ja apteekkipalveluita. Terveyslähdeillä tiedetään myös harrastetun liikuntaa ja pelejä, ja ne toimivat säätyläisten tapaamis- ja ajanviettopaikkoina.

Kangasniemen terveyslähteen yleisökaivauksella oli tarkoitus löytää todisteita lähdele suuntautuneesta turismista ja etsiä jälkiä erilaisista paikan virkistyskäyttöön liittyvistä aktiviteeteista. Kaivaus vahvisti käsitystä lähteen käyttötarkoituksesta ja -ajankohdasta, sillä alueelta löytyi sekä kiinteitä rakenteita (liesi) että esineitä (lasia, raha). Makrofossiilitutkimuksissa löytyi etenkin vadelman siemeniä, mikä kertonee lähdevieraiden hyödyntäneen luonnonmarjoja osana terveellistä ruokavaliota. Terveyslähteen kaivauksiin liittyen projekti on tarkastellut yleisesti Suomen historiallisia terveyslähdeitä ja pohtinut laajemmin muun muassa sitä,

miten tällaiset kohteet tulisi huomioida muinaisjäänneksinä inventoinneissa.

Heinäkuussa 2016 projekti järjesti yleisökaivauksen ja samana syksynä koululaiskaivauksen Kangasniemen Leskelän kivi-kautisella asuinpaikalla ja historiallisen ajan pihapiirissä. Kaivausten tarkoituksena oli tutkia pihapiirin käyttöhistoriaa viimeisten vuosisatojen aikana sekä sitä, ulottuuko viereisellä pellolla havaittu kivi-kautinen asuinpaikka tutkimuskohteeseen. Tutkimusalueelta paljastui hyvin säilynyt osa kivi-kautista asuinpaikkaa, joka löytömaterialiin, rannankorkeuden ja ajoituksen perusteella on mesoliittinen (n. 7400 eaa.). Kaivaukselta tuli esiin myös tulisija ja mahdollinen tulenpito-kuoppa, josta löytyi hiil-tyneiden käpyjen kappaleita. Käpyjä on saatettu käyttää esimerkiksi pitkään kyteväna hiilloksena. Kivi-kautisen asuinpaikan havaittiin myös ulottuvan paljon laajemmalle alueelle kuin mitä aikaisemmin oli tiedetty. Tutkimuksen löydöissä korostuu kivi-kauden lisäksi Leskelän ja

▼ Leskelän pintapöimintä-löydöt sisältävät muun muassa lasi- ja keramiikka-astoiden palasia ja nukkien osia. KUVA ULLA MOILANEN

Rantalan tilojen historia 1700–1800-luvuilla.

Kivikautisen asuinpaikan luulöydöt olivat hyvin vähäiset, mutta Kristiina Mannermaa tunnisti luuanalyyssissä kuitenkin pienet fragmentit nisäkkään luiksi. Yksi kappale on mahdollisesti peräisin suurikokoisen eläimen, kuten esimerkiksi hirven, lantiosta. Kaksi pienempää palaneen luun kappaletta on todennäköisesti peräisin majavan kallost. Jo varhaisella kivikaudella majava oli hirven ohella merkittävä riistaeläin, ja majavan luut ovatkin yleisimpiä eläinluulöytöjä kivikautisilta asuinpaikoilta. Majavasta on voitu hyödyntää lihan ja turkisten lisäksi myös yläleukaa, sillä talttamaiset hampaat sopivat työkaluiksi sellaisenaan. Majavan erittämää voimakkaan hajuista haustetta on myöhemmin käytetty sekä hajusteena että lääkkeenä.

Sekä yleisökaivauksen että koululaiskaivauksen yhteydessä tehtiin myös pintapöimintää, jossa kerättiin tilan pellolle aikojen kuluessa päätyntä materiaalia. Löytöihin kuuluu erilaisia astianpaloja, nappeja, tupakointivälineiden kappaleita ja nukkien osia. Löydöistä on joulukuussa 2017 ilmestynyt Ennen ja nyt -verkkójulkaisussa tieteellinen artikkeli, jossa käsitellään erityi-

sesti 1800-luvulle ajoittuvaa materiaalia. Esinetutkimuksessa selvitettiin sitä, kenen tai minkä sosiaalisen ryhmän käytössä esineet ovat olleet ja minkälaisiin laajempiin konteksteihin löydöt voi kytkeä, mitä esineet kertovat muodista, varallisuudesta ja tilan asukkaista, sekä minkälaisena 1800-luvun maaseututilan arki näyttäytyy peltolöytöjen valossa. Koska peltolöydöt koostuvat suurelta osin poisheitetystä ja roskana hävitetystä materiaalista, liittyy jälkimmäiseen kysymykseen myös 1800-luvun tilan ”poistamisen kulttuuri” ja pohdinta siitä, mikä kaikki vuosisadan aikana miellettiin jätteeksi.

Leskelän rautaesinelöydöt olivat mukana arkeologian ja esinekonservoinnin kandidaatin Aleksin Pienimäen tekemässä konservointikokeilussa, jossa testattiin Yhdysvalloissa käytetyn suolanpoistomenetelmän soveltumista vaihtelevassa kunnossa oleviin esineisiin. Koe toimi samalla konservointimenetelmiä kehittävä tutkimuksena.

Kesällä 2017 projektin yleisökaivaus sijaitsi aivan Kangasniemen ydinkeskustassa, kirkon, kotiseutumuseon ja kunnantalon kupeessa. Kyseessä on kohde, jonka lähellä on perimätiedon mukaan vuonna 1714 käyty sissikahakka suomalais-ruotsalaisten ja ve-

näläisten joukkojen välillä. Paikalla on nykyään nurmialue ja taistelusta kertova muistomerkki. Kaivauksilla pyrittiin selvittämään sitä, onko paikalla säilynyt mitään jälkiä käydystä taistelusta ja mitä muita ihmistoiminnan merkkejä alueelta löytyy. Kirkon vieressä sijaitseva kohde on ollut sijainniltaan keskeinen jo satojen vuosien ajan, ja tutkimuskohteessa on järjestetty erilaisia yleisötilaisuuksia läpi 1900-luvun.

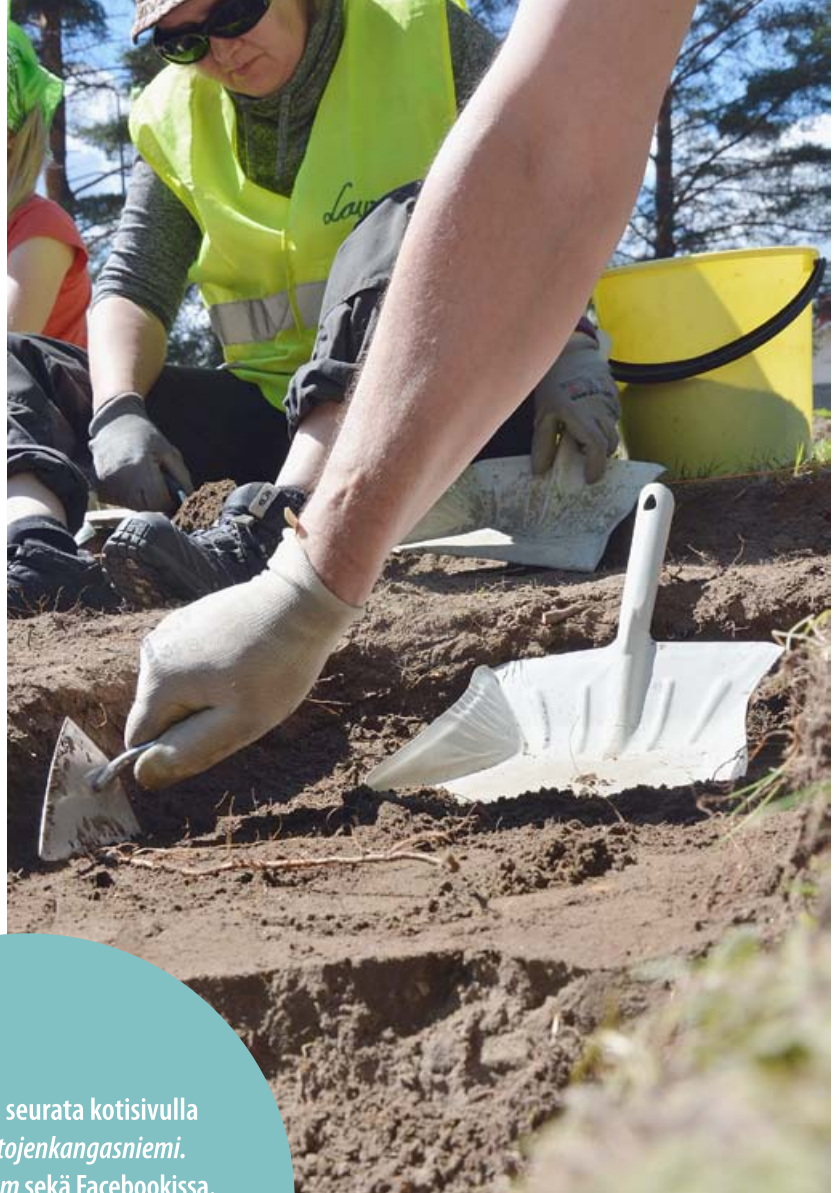
Kirkonseudun tutkimuksissa ei löydetty mitään sissikahakkaan viittaavia merkkejä, mutta sen sijaan runsaasti 1800- ja 1900-luvulle ajoittuvia jälkiä paikkakunnan asukkaista. Mielenkiintoinen havainto oli esimerkiksi kirkkomaan aidan vierestä löytynyt paalunsija juuri siitä kohdasta, jossa muistitiedon mukaan on sijainnut puomi, johon kirkkomatkalaiset saattoivat kiinnittää hevosensa kirkossa käynnin ajaksi. Kirkonseudun tutkimuspaikan korkeus merenpinnasta on sopiva varhaisen kivikauden asutukselle, mutta kaivauspaikan aineisto oli erittäin sekoituttu. Paikalta löytyneet hyvin pienet palaneet luunpalat (joita oli yhteensä 49 kappaletta) tunnistettiin nisäkkäälle kuuluviksi. Tarkempaa lajia ei voitu yhdestäkään palasta tunnistaa, mutta

Suuren Pohjan Sodan aikaisen sissikahakan muistokivi Kangasniemen kirkon edustalla. Kesän 2017 yleisökaivaus järjestettiin taustalla näkyvällä nurmialueella. KUVA ULLA MOILANEN

joukossa oli kuitenkin kaksi kylkiluun kappaletta, joiden Mannermaa arvioi kuuluvan suurelle nisäkkäälle. Toiveena oli, että luuanalyysi olisi paljastanut johonkin tiettyyn aikakauteen kuuluvia eläinlajeja, jolloin luiden alkuperää olisi voinut pohtia tarkemmin. Koska kaivauspaikan materiaali oli sekoittunut, voivat analysoidut luut olla yhtä hyvin kivikautisen aterian kuin 1800-luvun ruoanlaiton jätteitä.

Muistojen ja tarinoiden Kangasniemi -projekti on järjestänyt myös metallinetsijöille suunnatun seminaarin. Tapahtumassa kerrottiin yleisesti Kangasniemen muinaisjäänneksistä ja historiasta sekä metallinetsintään vaikuttavasta lainsäädännöstä, löytökon-tekstin merkityksestä ja eri metallien säilyttämisestä ja asianmukaisesta käsittelystä. Tapahtumassa puhuttiin myös niistä haitoista, joita varomaton ja liian innokas kaivaminen voi aiheuttaa esimerkiksi rautakautiselle haudalle tai keskiaikaiselle kylänpaikalle. Keskittyminen pelkästään esineisiin voi hävittää esimerkiksi maaperästä mikroskooppisin menetelmin saatavaa tietoa, joka voisi kertoa ihmistoiminnasta tai ympäristöstä menneisyydessä. Myös esineiden kotikonservoitua kannattaa välttää, sillä metalliesineiden pinnassa voi olla vaikeasti havaittavia jätteitä vaikkapa turkiksista, tai rahoissa kukkaroista. Tapahtumaan osallistui myös Suomen metallinetsijät ry:n puheenjohtaja Lasse Nyman, joka puheenvuorossaan tarjosi konkreettisia esimerkkejä siitä, miten eri tavoilla metallinetsijöiden ja arkeologien välinen yhteistyö käytännössä sujuu. Yhteistyöprojekteja voi olla monenlaisia ja ne voivat olla joko arkeologi- tai metallinetsijävetoisia. Nyman muistutti, että esimerkiksi löydöistä tiedottamisesta (kuka tiedottaa, missä ja milloin) pitäisi sopia aina projektin

//Projektia voi seurata kotisivulla <https://muistojenkangasniemi.wordpress.com> sekä Facebookissa. Kaikki innokkaat ovat myös tervetulleita projektin tapahtumiin Kangasniemelle."

alussa. Hän kehotti sekä metallinetsijöitä että arkeologeja miettimään sitä, mikä on mielekästä yhteistyötä ja miten kumpikin osapuoli voi parhaalla tavalla järkeistää tekemäänsä työtä.

Vaikka projekti suunnattiin alueelle, jolla ei ollut juuri ollenkaan aiempaan yhteisöarkeologista toimintaa, on se saavuttanut jo vankan jalansijan. Vuosi vuodelta tapahtumiin on osallistunut yhä enemmän arkeologiasta ja historiasta kiinnostuneita. Tieteellisistä ja yhteiskunnallisista ansioista Muistojen ja tarinoiden Kangasniemelle on myönnetty vuoden 2016 Kangasniemen kulttuuripalkinto sekä vuoden arkeologinen teko -tunnustus. Suo-

men kulttuurirahaston Mullankaivajat -apurahan avulla voidaan toteuttaa jälleen syksyllä 2018 koululaiskaivaus, jolloin kangasniemeläiset peruskoululaiset pääsevät tutustumaan arkeologiaan. Koululaisten kanssa perehdytään erityisesti 1800-luvun lapsiin ja siihen, minkälaisia merkkejä vuosisadan lapsista on löydettävissä ja minkälainen aikakauden Kangasniemi oli lasten silmin nähtynä. Toiveissa on myös yleisökaivauksen järjestäminen, mutta rahoitus siihen on vielä auki. Kesäkauden 2018 tapahtumana projekti on kuitenkin suunnitellut jo alustavasti 1800-luvun teekutsuja.

Projektia voi seurata kotisivulla <https://muistojenkangasniemi.wordpress.com> sekä Facebookissa. Kaikki innokkaat ovat myös tervetulleita projektin tapahtumiin Kangasniemelle.

Paimion Oinilan valjashela eli phalera

JUKKA LUOTO

Pronssikauden löytöjä Paimiosta

Panelian muinaislahden ympäristöä Kokemäenjoen suupuoella on totuttu pitämään Suomen pronssikauden tärkeimpänä löytökeskittymänä. Siihen verrattava mutta vain vähäiselle huomiolle jäänyt on Paimion muinaislahti nykyisen Paimion keskustan tuntumassa, Varsinais-Suomessa. Täältä on löydetty kaikkiaan kuusi pronssikautista esinettä. Oinilan kylästä lahden pohjoislaidalla tunnetaan kaksi pronssikirvestä, yksi löytö on joen toisella puolella olevalta Helsbergin yksinäistilalta ja yksi on aikanaan hukattu Oinilan edustalla lainehtineeseen mereen. Kau-

kana ei ole myöskään korusolkilöytö Paimion Toispuolojan asuinpaikalta. Se on antanut nimen Länsi-Suomen pronssikautiselle keramiikalle. Vain Paimion Maljamäestä löydetyllä olkakirveellä ei ole maantieteellistä yhteyttä Oinilan kylään.

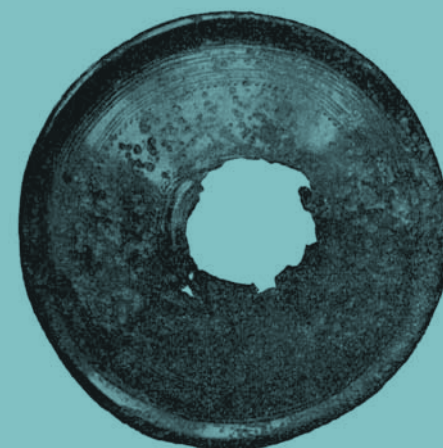
Museoviraston kokoelmiin kuuluu vielä yksi löytö, joka on liitetty pronssikautiseen asutukseen. Paimion Oinilan Lautelasta on nimittäin toimitettu museoon: *Pronssisen silmä(lasi)soljen tai neulan osa, pahoin särkynyt. Halk. 5,4 x 5 cm, eläimen luita 3 kpl., 2 kylkiluuta ja 1 selkänikamasta.* Tilanhoitaja Paavo Laineen mukaan nämä tulivat päivänvaloon ojankaivuun yhteydessä

Lautelan tilan puutarhan kasvihuoneen vierestä, n. 50–100 m kaakkoon asuinrakennuksesta.

Toini Erkola on Paimion Historia-teoksen esihistoriaosassa hyväksynyt em. tulkinnan kiinnittämättä siihen sen kummempaa huomiota. Kun Suomen kaikki pronssikautiset esineet on pyritty julkaisemaan, olisi näiden julkaisujen yhteydessä ollut syytä ottaa kantaa siihen, onko tämä pronssikautisen silmälasisoljen osa vai ei. Museoviraston virkamiehistö ei ole pitänyt esinettä pronssikautisena, eikä Toini Erkolakaan ole kuvannut olettamaansa soljen katkelmaa, joten hän lienee ollut sen osalta epävarma.

1

2

Ilmeisesti Oinilan kupuraa arvioitaessa on pidetty silmällä Kokemäen Kuoppalan kätkölöytöön kuuluvaa likimain samanlaista kupuraa, jonka kannen keskikohta on murtunut pois samalla tavoin kuin Oinilan pronssikupurassa. Näin on voitu pohtia, kuuluvatko kupura ja samaan löytöön sisältyvä päästä vaurioitunut koruneula alun perin samaan esineeseen.

Kokemäen Kuoppala

Kokemäen Kuoppalan kätkölöytö on ehkä huomattavin pronssikautinen löytö Suomessa. Sen ovat kuvanneet professorit E. Kivikoski, C.F. Meinander ja Unto Salo. Kätkö sisältää kaksi silmälasisolkea pronssikauden VI-periodilta, pronssineulan, pronssisen rasian kannen ja osan itse rasiaa sekä neljä pientä pronssikupuraa.

Jo C.F. Meinander on viitannut mahdollisuuteen, että pronssikupurat kuuluisivat hevosien valjaisiin ja että rasian kanneksi tulkittu esine voisi olla valjaiden osa, phalera.

Em. professorit ovat kuitenkin arvelleet, että löytöön kuuluva neula ja em. rasian kantta muistuttava esine kuuluisivat alunperin yhteen, jolloin kyseessä saattaisi olla levypääneula (Scheiben-

kopfnadel). Neula olisi siis murtunut sen päässä olevasta levymäisestä kupurasta. Vaikka tällainen neulamuoto on hyvinkin tuttu Itämeren etelärannikolla, ei juuri tällaista levypääneulaa sieltä eikä muualtakaan tunneta.

Tulkintani mukaan esine ei kuitenkaan ole levypäisen neulan pää. Kansimaisen kupuran sisäpinnalla on voinut olla silmukka alustaan kiinnittämistä varten, ja kun kupura on syystä tai toisesta repäistänyt irti alustastaan, silmukka on jäänyt alustansa, hihnaan, kiinni. Myös Unto Salo puhuu *falerasta*, vaikkei hän käsittele Kuoppalan löytöä yksityiskohtaisesti. Kyseessä lieneekin todella päitsien hihnakoriste, phalera, vaikka sillä ei ole mitään tekemistä roomalaisten tai ylipäänsä antiikin kulttuuripiirin kanssa, josta phalera/falera-nimitys on peräisin.

Kuoppalan löytöön kuuluvat neljä pientä pronssikupuraa on tulkittu myös valjaiden heloiksi, ja niille on löydetty vastineita etenkin Kaakkois-Euroopasta, jossa ne eivät ole harvinaisia. Samanlainen helasarja tunnetaan Ruotsista jo vanhemmalta pronssikaudelta Stockhultista, Loshultin pitäjältä, Skoonesta, mikä vahvistaa käsitystä siitä, että nyt po. kupurakin kuuluisi hevosien valjaisiin.

Päitsien phalera-koristeet ovat suhteellisen yleisiä Euroopan pronssikaudella ja myös Tanskan V periodin uhri-/kätkölöydöstössä. Sama esinemuoto tunnetaan n. 550 eKr ajoittuvassa Saksan Baden-Württembergin, Ludwigsburgin Hochdorfin hautalöydössä. Yhteys Kuoppalan rasian kantena pidettyyn kupuraan koskee lähinnä vain funktiota; mistään saman tyyppin edustajista ei voida puhua.

Sama pätee myös ruotsalaisiin löytöihin, joita Märten Stenberger on kuvannut yleisesityksessään *Det forntida Sverige: Eskelhem, Gotlanti; Simrishamn, Skåne; Hassle, Glanshammars sn, Närke*. Närken löytö on mielenkiintoinen sikäli, että phaleran reunat on kiverretty ylöspäin eikä muodostettu vulstillisiksi valamalla. Näin on myös Paimion Oinilan phalerassa, joka on tehty ohuesta pronssipelistä ja jonka reunat on kiverretty rullalle. Tekniikka on kotoiselle pronssikautiselle metallurgialle vieras, ja huomion arvoista onkin, että vertailukohtana käytetty Närken Hasslen löytö on pronssikauden lopulta. Phaleran historia jatkuu ajanlaskun vaihteen tälle puolelle, ku-

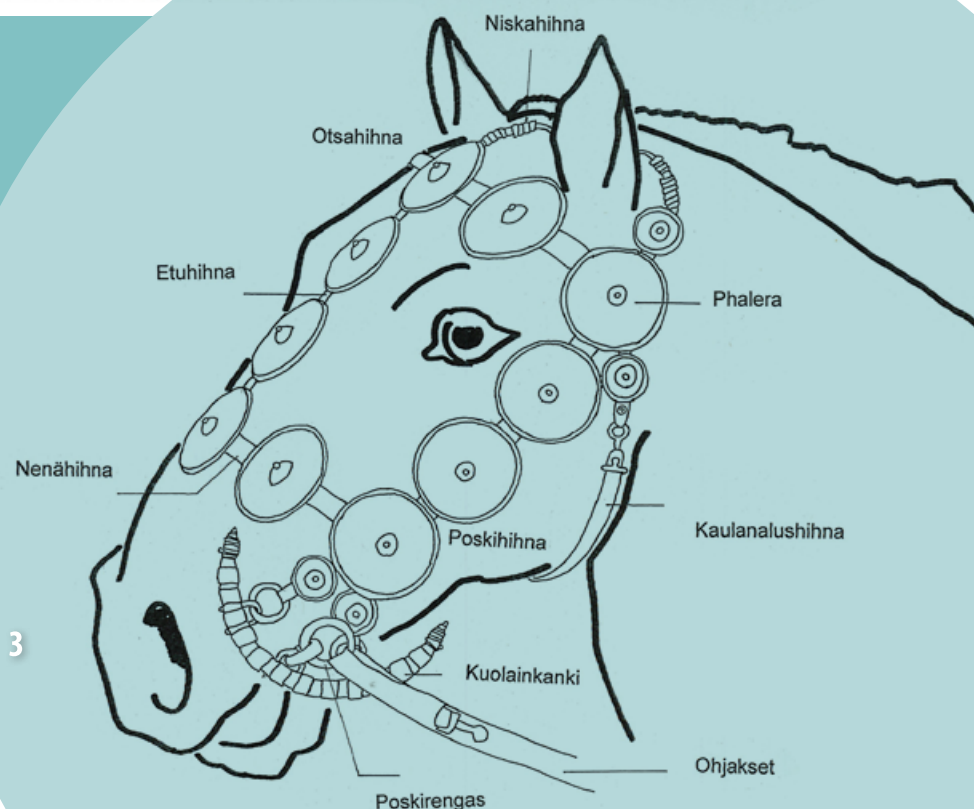
1. Paimion Oinilan valjashelan kuva löytökortissa, jossa mainitaan: "2. Pronssisen silmäsoljen tai neulan osa, pahoin särkynyt. Halk. 5,4 x 5 cm."

MUSEOVIRASTO L 17374

2. Kokemäen Kuoppalan kätkölöydön hela Ella Kivikosken (Suomen Museo 1938) mukaan: "Pronssinen astiankansi (?). (KM 10732:4). Kokemäki, Kuoppala, Rantala."

3. Valjaisiin kuuluvien osien nimityksiä. PIIRROS J. LUOTO J. KOCHIN (2003) MUKAAN

KUVAT EIVÄT OLE MITTAKAAVASSA

ten Tanskan Vimosen ja Thorsbergin löydöt osoittavat, ja myös Öölannin Skedemossessa tämä esinemuoto on edustettuna. Silmiinpistävää täällä, kuten Tanskan suolöydöissä, on esineiden vähäinen koko.

Phaleroilla oli erityinen asema armeijan arvomerkinä Roomassa, jossa niiden valta-aika oli ensimmäisellä vuosisadalla jKr. Roomalaiset tunsivat phaleran käytännön sanelemana valjaiden osana (sarmaatialainen phalera), vaikkakin Vimosen phalera on tulkittu roomalaiseksi miekkavyön osaksi.

Oinilan phaleralla on tuskin mitään tekemistä koristeellisia muotoja saaneiden roomalaisten phaleroiden kanssa, mutta pronssikautisesta tekniikasta ja metallurgiasta poikkeava rakenne tukee rautakautista ajoitusta. Vimosen löytö viittaa roomalaisaikaiseen ajoitukseen, mikä lieenee Oinilan phaleran todennäköisin ajoitusvaihtoehto, vaikka kookkaita pohjakaavaltaan pyöreitä päitsien heloja onkin käytetty vielä 7. ja 8. vuosisadalla entisen Itä-Preussin alueella. Helan pinta ei ole täällä kuitenkaan tasaisen kaareva, kuten phaleroissa on asian laita, vaan keskeltä koholla ja koristettu samankeskeisin ympyröin.

Paimion Oinilan varhaismetallikautinen asutus

Lautelasta on tullut aika-ajoin esihistoriallista löydöstöä. Toini Erkola on esitellyt kiinteän jäännöksen, jota hän pitää rakennuksen perustana. Se on ajoitettu rautakauden loppuun, minkä puolesta puhuu myös paikalta löydetty vinourtein koristettu sormus, jota ei ole otettu Suomen Kansallismuseon kokoelmiin. On kuitenkin hyvin todennäköistä, että se on varhaishistoriallinen. Tällainen sormus on löydetty jo vuosikymmeniä sitten myös Liedon Vanhaalinnaa vastapäätä peltomaasta joen toiselta puolelta.

Oinilan kylästä tunnetaan vielä kaksi muutakin rautakautista löytöpaikkaa, kaksi uhrikiveä ja toisen luota löydetty keihäänkärki. Kyseessä on siis aivan varmasti rautakaudella asuttu paikka. Mitään, mikä suoranaisesti liittäisi paikan roomalaisaikaan, ei ole tullut päivänvaloon. Vanhastaan Paimiosta on tunnettu roomalaisaikaisena vain joen

suistossa oleva Herrankartano. Prof. Unto Salo on tosin levinneisyyskartassaan merkinnyt tänne useita kalmistoja, mutta kyseessä on väärinkäsitys, sillä kartta pohjautuu Harri Mooran karttaan, jossa Aurajoen rikkaat löydöt on merkitty erheellisesti Paimionjoen varteen.

Oma tutkimusryhmäni on löytänyt Oinilan välittömästä läheisyydestä Spurilan-Lopen alueelta kaksi roomalaisaikaista kalmistoa. Ei siis ole ollenkaan mahdotonta, etteikö myös Oinilaan olisi haudattu jo roomalaisajalla. Phalera on löydetty keskeltä pronssikauden ja roomalaisajan asutusta, joten voi hyvinkin olla, että se on peräisin toistaiseksi tutkimattomasta haudasta.

Hevonen roomalaisajalta?

Havainnot hevosen historiasta Suomessa ovat epämääräisiä. Paimion Oinilan pronssilevyn uusi tulkinta tuo uuden näkökulman käytyyn keskusteluun, sillä Oinilan ja Kokemäen löydöt yhdessä kertovat hevosen käytöstä jo varhaismetallikaudella. Tietenkin voidaan spekuloida sillä, onko esiennä käytetty Suomessa alkuperäisessä tarkoituksessaan. Etenkin Kokemäen Kuoppalan löydön osalta voi kuvitella, että esineet ovat kulkeutuneet Suomeen aarteena ilman ajatusta käyttää niitä. Mielestäni näin ei ole Oinilan tapauksessa. Kupura ei edusta sellaista arvoa, jonka vuoksi se olisi kulkeutunut maahamme, vaan se viittaa siihen, että hevonen on ollut täällä tunnettu jo roomalaisajalla ja että kyseessä ei ole ollut maanviljelijän työjuhta vaan soturin ratsu. Asian varmistamiseksi olisi hyvä selvittää kaivauksin ja lisätutkimuksin, onko paikalla todella roomalaisaikainen hauta tai uhripaikka ja kuuluvatko löydetyt luut hevoselle ja voivatko ne olla näin vanhoja. Tosin, miten tahansa löytöä tutkitaankin, jää se yksittäiseksi tapaukseksi.

Suomen vanhemmalla roomalaisajalla on perinteisesti katsottu olevan yhteyksiä Itämeren etelärannikolle, Veikselin suupuolen Wielbarskin kulttuuriin. Läheisempi sukulaisuus niin Suomen kuin Virumaankin vanhimman rautakauden esineellisellä kulttuurilla on Samlandin (nyk. Kalinigradin

alue) Dollkeim-Kovrovon kulttuuriin, jonka eräs luonteenomainen piirre on juuri hevoshautaus.

Lähteet

- Asplund, H., Lempiäinen, T., Luoto, J., Riikonen, J., Tomanterä, L. 2011, The dating of a shaft fragment from a bronze celt found in Paimio, SW Finland, painossa.
- Biel, J. 2000, Hochdorf, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Bd. 15, Berlin-New York.
- Broholm, H.C. 1949: Danmarks Bronzealder IV, København.
- Brøndsted, J. 1962: Nordische Vorzeit, Band 2., Neumünster.
- Engelhardt, C. 1863: Thorsbjerg Mosefund, København.
- Engelhardt, C. 1869: Vimose Fundet, København.
- Erkola, Toini 1973: Paimion esihistoria, Paimion Historia, Hämeenlinna.
- Garbsch, J. 2003: Phaiere, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Bd. 23, Berlin-New York.
- Gimbutas, M. 1965: Bronze age cultures in Central and Eastern Europe, Hague.
- Hagberg, U-E. 1967: The archaeology of Skedemose II, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Huurre, M. 1971: Lisää kuppikivistä, Kotiseutu 1971:1.
- Ilkjaer, J. og Lønstrup, J. 1974, Cirkulære dupsko fra yngre romersk jernalder, Hikuin 1.1974.
- Ilkjaer, J. 2006: Vimose, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Bd. 23, Berlin-New York.
- Kivikoski, E. 1938: Pronssikauden suurlöytö Kokemäeltä, SM 1938, Helsinki.
- Koch, J.K. 2003: Pferdegeschirr, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, Bd. 23, Berlin-New York.
- La Baume, W. 1944: Altpreuussisches Zaumzeug, Alt-Preussen 9. Jhg, H. 1:2, Königsberg (Pr.).
- Luoto, J. 1985: Archaeological excavations at Spurila 1982–1983. – Proceedings of the Third Nordic Conference on the Application of Scientific Methods in Archaeology, Mariehamn, Åland, Finland, 8–11 October 1984, Iskos 5:451–459.
- Luoto, J. Maanviljelyselinkeinot Etelä-Karjalassa 3000 BC – AD 1500. – Sihti 4:37–57, 1996.
- Madsen, A.P. 1876: Afbildninger af Danske oldsager og mindesmærker, Broncealderen II, Kjøbenhavn.
- Meinander, C. F. 1954: Die Bronzezeit in Finnland, SMYA 54, Helsinki.
- Moora, H. 1938: Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr., Verh. GEG XXV, XXIX.
- Näsman, U. Introduktion to the Descriptions of Eketorp I, II & III, Eketorp, Fortification and Settlement on Öland/Sweden, The Monument, Stockholm 1976.
- Salo, Unto 1968: Die Frühromische Zeit in Finnland, SMYA 67, Helsinki.
- Salo, Unto 1981: Satakunnan pronssikausi, Satakunnan historia 1,2, Rauma.
- Selirand, J. Kaberla maa-alueen kalmistu, Muistsed kalmed ja aarded, Tallinn 1962.
- Stenberger, M. 1964: Det forntida Sverige, Stockholm-Göteborg-Uppsala.
- Taavitsainen, J-P. 1976: Joitakin ajatuksia kuolaimista ja muista rautakautisista hevoskalkuista, Helsingin yliopiston arkeologian laitos, Moniste 12.
- Tallgren, A. M. Zur Archäologie Estis II, Dorpat 1925.
- Vanhatalo, S. 1992, Ett märkligt boplatstfynd – en fibula från bronsåldern, FM 1992, Helsingfors.

Virtain Keiturinvuoren tykkitie

ULLA MOILANEN

Keväällä 2017 Pirkanmaan maakuntamuseo teki Virtain Keiturinvuorella pienimuotoisen arkeologisen inventoinnin kaapelointisuunnitelman johdosta. Alueen läheisyydessä sijaitsee ensimmäisen maailmansodan aikaisia varustuksia, joihin kuuluu muun muassa erilaisia yhdyshautoja ja suojia. Inventoinnissa havaittiin yksi uusi muinaisjäännös, joka rekisteröitiin nimellä *Keiturinvuori Tykkitie*. Kyseessä on melko näyttävä kohde, joka koostuu ensimmäisen maailmansodan aikana kapulatieksi kunnostetusta historiallisesta tielinjauksesta.

Virrat on ollut osa Suur-Ruoveden pitäjää vuoteen 1974 saakka. Suur-Ruovesi puolestaan kuului keskiajalla Pirkkalaan. Vesireitit Tampereen suuntaan ovat olleet merkittäviä kautta alueen historian. Virroilta tunnetaan myös useita kivikautisia asuinpaikkoja ja joitakin yksittäisiä rautakautisia irtolöytöjä. Virtain ympäristö on 1500-luvulla ollut osa Ylä-Satakunnan asutuskeskusten erämaa-alueita, joihin on siirtynyt uudisasutusta 1500-luvun puolivälistä lähtien. Asutuksen määrä kasvoi 1600- ja 1700-luvuilla, ja ensimmäinen kirkko rakennettiin nykyisen kirkon kohdalle vuonna 1651, jolloin Virtain kappeliseurakunta perustettiin Ruoveden emäseurakunnan alaisuuteen. Itsenäinen seurakunta Virroista tuli 1859.

Ensimmäisen maailmansodan aikaan Virtain alueelle sijoitettiin venäläisiä sotilaita, ja vuosina 1916–1917 keskustan

luoteispuolisia ranta-alueita varustettiin mahdollisen vesistön suunnasta tulevan hyökkäyksen varalta. Linnostustöiden yhteydessä kaivettiin runsaasti taisteluhautoja ja rakennustyöt vaativat myös kaluston sekä rakennustarvikkeiden siirtelyä. Todennäköisesti tässä yhteydessä eräs vanhempi kulkureitti muutettiin puurakenteiseksi kapulatieksi.

Kyseinen reitti kulkee Keiturinvuorella pohjois-etelä-suunnassa. Se näkyy jo 1840-luvun pitäjänkartassa, jossa reitti yhdistää Pappilanrannan torpan ja Marttisen tilan. Torpan paikalla sijaitisi 1600-luvulla kappalaisen asuintalo, joka kuitenkin siirrettiin jo vuonna 1692 Marttisen taloon. Kummankin tilan historia ulottuu 1600-luvulle, joten reitti saattaa alkujaan hyvinkin olla samalta ajalta. Kulkureitti on todennäköisesti kuitenkin vasta 1900-luvun alussa kunnostettu kapulatieksi, josta on vielä jäljellä runsaasti rikkoutuneita puurakenteita tien pohjoispäässä. Kovin paljon todellista tietoa tien käytöstä ei ole, mutta sen sijaan tiestä on säilynyt perimätietoa. Tien alkupäässä on puinen muistotaulu, jossa on teksti: ”Tykkitie eli Ryssäntie. Kesällä 1916 aloittivat venäläiset kenttälinnostustyöt Herraskoskella. Tykkitie rakennettiin huoltotieksi Kalletomanlahden ja Heraskosken välille. Tykkejä ei tietä pitkin koskaan kuljettu sillä linnostustyöt jäivät kesken maaliskuun vallankumouksen puhjettua.”

Tiehen on helppo tutustua, sillä se on nykyisin käytössä Pirkan Taival -retkeily-

reittein osana. Puurakenteita on kuitenkin syytä varoa, sillä ne eivät tule säilymään säiden armoilla kovinkaan pitkään.

Lähteet

Kotiseutuni Pirkanmaa. 1976. Suomen maakuntajulkaisu Oy.
Hokkanen, K. 1979. Virrat. Vanhan-Ruoveden historia III:1. Virrat 1860-luvulta 1970-luvulle. Virtain kaupunki, Ari-Paino, Saarijärvi.
Moilanen, Ulla 2017. Virrat, Keiturinvuori. Arkeologien inventointi kaapelointisuunnitelman linjalla 2017. Pirkanmaan maakuntamuseon arkisto.

Sivun kuvissa Keiturinvuoren tykkitietä, ylimmässä kuvassa myös muistotaulu. KUVAT ULLA MOILANEN, PIRKANMAAN MAAKUNTAMUSEO

Alla pitäjänkartta 1840-luvulta. Nuolella merkittynä kulkureitti, joka on yhdistänyt kappalaisen virkatalon ja Pappilanrannan torpan. Tykkitie sijaitsee samalla tielinjauksella.

KANSALLISARKISTO,
DIGITAALIARKISTO
KA 2214 08 1A

VANHOJA MAALAISS- MARKKINAPAIKKOJA LOUNAIS-SUOMESSA

ESA LAUKKANEN

”Kirkkojen seuduille tapasi kokoontua merkkipäivien aikaan väenpaljous, mikä antoi myös tilaisuuksia kaupantekoon...”

Turkulaisten porvarien laskettiin vuonna 1749 tapaavan yleisesti käydä yli kahdellakymmenellä kauppa- tai markkinapaikalla. Kauppapiiriin kuului vielä silloin monia maaseutupitäjien vuotuisia markkinoita. Yleensä tieto vanhoista markkinapaikoista on sittemmin ollut alttiina unohduksiin joutumiselle. Vuosisataisten markkinapaikkojen sijainteja voidaan toki sieltä täältä määrittää vanhojen tiluskarttojen ja muiden tietolähteiden avulla.

Määräaikoina vuosittain järjestettävien markkinoiden varhaisvaiheista ei tiedetä paljoa. Kuitenkin meikäläisiin almanakkoihin merkittiin markkinoiden ajankohtia jo 1600-luvun alussa. On päätelty, että markkinat keskiajalla yleisesti liittyivät tiettyihin vuotuisiin paikallisiin juhliin, niin sanottuihin pitäjänpyhiin. Näiden juhlien ajankohdat olivat kirkkorakennuksen suojeluspyhimyksen yleisiä merkkipäiviä tai sen käyttöön vihkimisen vuosipäiviä. Kirkkojen seuduille tapasi kokoontua merkkipäivien aikaan väenpaljous, mikä antoi myös tilaisuuksia kaupantekoon ja markkinoidenkin pitoon. Suurimpia markkinoista olivat luonnollisesti ne, joita pidettiin kaupungeissa.

Suomen maaseudun vanhoista markkinapaikoista monet jäivät käytöstä 1820-luvun alussa. Siihen vaikutti keisarilta joulukuussa 1821 tullut markkinapaikkoja vähentänyt säädös. Turun

lääniin jäivät sen mukaan jäljelle laillisiksi maalaismarkkinoiksi vain yhdet Salon sillalla pidettävät. Maaherrat veloitettiin tekemään yleisesti tiedoksi, että käräjähaasteen uhalla kiellettiin kokoontumasta kaupantekoon luvattomiksi tehdyille markkinoille. Varmaankin markkinoiden tarpeellisuutta mietittäessä oli arvioitu vastakkain niiden pienimuotoista kaupankäyntiä ja niiden haittoja, etenkin järjestyshäiriöitä. Tiukka säädös vaikutti kai yleensä niin, että markkinoiden pitäminen laantui. Yhden markkinapaikan hiljentymiseen 1820-luvulla viittaa sysmäläisen Rantalan rusthollin omistajan ilmoitus lehdessä vuodelta 1829. Sen mukaan markkinoiden ollessa lakkautetut hänen maalleen jääneet kaupapuodit tulisi viedä pois.

Salon silta, johon liittyviä maalaismarkkinoita sai läänissä pitkään järjestää, oli jokivarressa nykyisen Salon kaupungin alueella. Hallitsija antoi vuonna 1887 julistuksen ”Salon sillan luona Uskelan pitäjässä olevan Salon kauppalan muodostamisesta omalla alueella varustetuksi kauppalaksi”. Salossa Birgitan päivän tienoille kuuluneet lääninsä ainoat maaseutumarkkinat oli katsottu tuolloin jo tarpeettomiksi. Karjakauppaa varten oli erityisiä markkinoita, ja joissakin lääneissä pidettiin toripäiviä. Salon markkinoiden lakkauttamiseen tähdännyt senaatin päätös oli tullut vuonna 1882. Pian oli kuitenkin nähty, että markkinat jatkuivat kiellon päälle vuosikausia; markkinaväkeä tapasi edelleen kokoontua määräaikana entiselle markkinapaikalle.

Tiedot vanhoista maalaismarkkinapaikoista eivät ole asiakirjalähteissä kovin runsaita. Jotkut markkinapaikat näkyvät selvästi vanhoilta suurimitta-kaavaisilta kartoilta. Sanallista tietoa markkinapaikoista on silloin tällöin käräjäpöytäkirjoissa riita- ja rötösjuttujen yhteydessä. Vanhat almanakat luettelevat markkina-aikoja paikkakunnittain mutta eivät yleensä ilmoita tarkemmin, missä markkinapaikka sijaitsi.

Markkinoita kirkonmäillä

Eräs paikka, jossa pidettiin maalaismarkkinoita, oli Kalannin kirkon ympäristö. Paikkakunnalla käytiin kauppaa myös Männäisissä, mutta vuotuisten Olavin markkinoiden paikaksi käräjäasiakirjat mainitsevat nimenomaan kirkonseudun. Kalannin kirkon lähellä pidetyistä Olavin markkinoista on tietoja vuosien 1698 ja 1751 käräjäpöytäkirjoissa. Olavin päivä oli kalenterissa myös noina aikoina 29. heinäkuuta. Kalannin vanha maalaismarkkinoiden ajankohta liittyi sen paikkakunnan kirkon suojeluspyhimyksen yleiseen juhlapäivään.

Esimerkkejä kirkon lähellä pidetyistä markkinoista on 1700-luvulta monelta muultakin varsinaissuomalaiselta paikkakunnalta. Vehmaalla pidettiin kirkon luona markkinoita ainakin kesällä 1757. Ne olivat silloin heinäkuun 13:ntena. Tuo ajankohta oli ennen kalenterissa Marketan päivä, ja pyhää Margarettaa pidettiin Vehmaan kirkon suojeluspyhimyksenä. Myös Lemun, Laitilan ja Taivassalon kirkkojen seudet olivat samalla sataluvulla joskus markkinapaikkoina.

◀ Lemun kirkko. Sen luona on pidetty Olavin päivän markkinoita. Tietoja niistä Lemun kirkon seudulla on ainakin vuodelta 1735. KUVA ESA LAUKKANEN

Mynämäessä markkinapaikka oli ainakin vielä 1620-luvulla pitäjän emäkirkon vieressä, mutta sieltä se siirrettiin vuoteen 1732 mennessä muutaman kilometrin päähän. Uusi markkinapaikka tuli Nihattulan kylään jonnekin Moision talon lähetyville. Syynä siirtoon saattoi olla se, että markkinatoiminnasta arveltiin voivan aiheuttaa valkeanvaaraa kirkolle. Sellaisesta syystä Loimaan kirkon seudulta oli siirretty markkinapaikka Hirvikosken kylään 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa.

Markkinapaikkoja vesireittien lähellä

Rymättylöstä on vuonna 1739 merkitty kirkon ympäristöä esittävälle kartalle markkinapaikkakin. Se ei kuitenkaan ollut aivan kirkon luona vaan nykymitoissa vajaan 300 metrin etäisyydellä

kirkosta. Markkinain pidolle oli Rymättylässä valittu paikka meren rannalta.

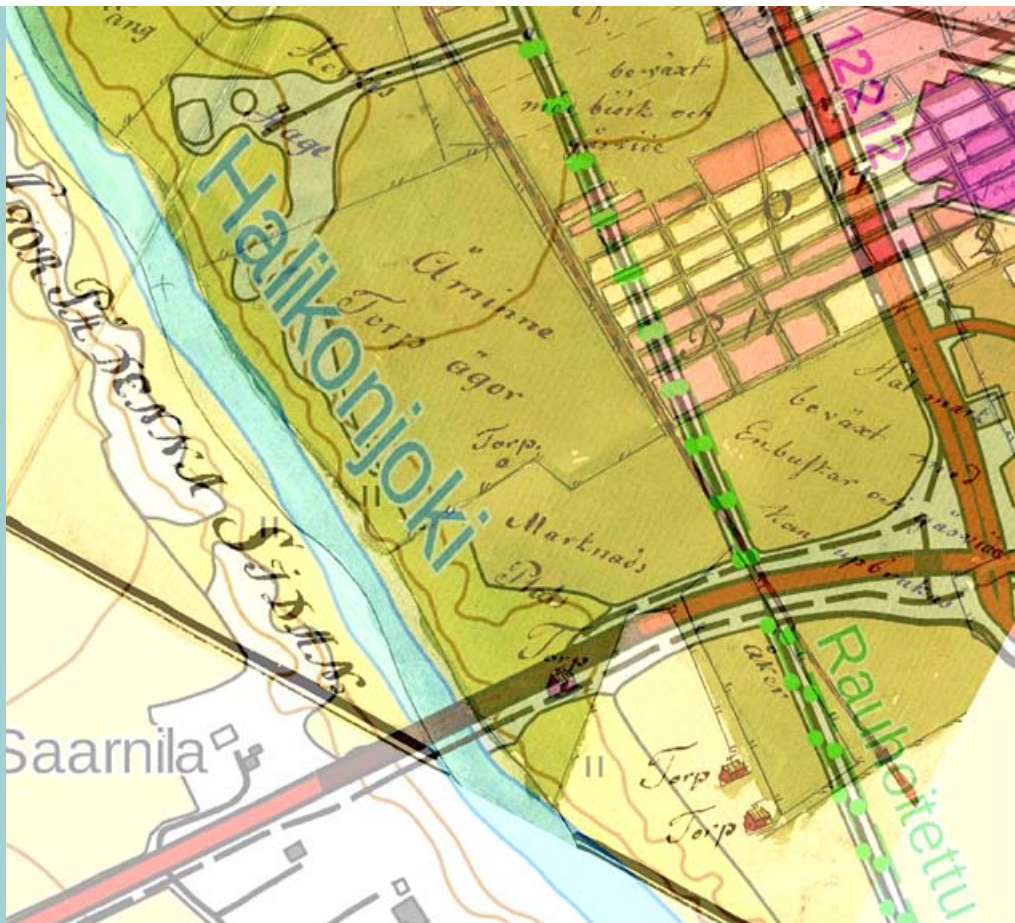
Mietoisissa kylätonttien ulkopuolella oli Lauttanpään markkinapaikka. Sen sijainti tunnetaan vuoden 1792 isojakokartan perusteella. Se oli Lauttanpääksi sanotulla maaston kohdalla ja aivan jokisuussa, Laajoen eteläisellä rannalla. Markkinapaikan sijaintikohta on nyt kutakuinkin tarkoin Kustavintien ja koulurakennuksen välissä. Pinta-alaa tällä markkinapaikalla on karttakuvioista laskien ollut parisen hehtaaria. Lauttanpäästä runsaan kilometrin päässä Laajoen varrella on Hietämäen hävinneen kappelin sijaintipaikka, joka myös liittyy markkinoihin. Ainakin vuonna 1705 Hietämäellä on vielä pidetty markkinoita. Ehkä sieltä markkinapaikka siirtyi Lauttanpäähän.

Maalaismarkkinoiden voimakas karsiminen tapahtui siksi varhain, että niihin liittyvää muistitietoa paljon hävisi tulematta tallennetuksi kansanperinteen keruussa. Tallennettu perimätieto kuitenkin on kertonut markkinoista muun muassa Halikossa Rikalan kylän

lähistöllä. Eräälle 1700-luvun tiluskartalle on merkitty markkinapaikka Halikonjoen itärannalle. Se sijaitsi aivan Rikalan kylämäkeä vastapäätä. Kartta, josta sen sijainti näkyy, on tehty vuonna 1775 ja uudistettu 1784. Tämän Halikonjoen rannan markkinapaikan etelä-laidan ylitse kulkee nykyisin E18-tie. Siltaa ei ole vanhalla kartalla tämän markkinapaikan luona, eikä aivan lähelläkään. Kuitenkin perimätiedon mukaan markkinoita olisi pidetty sillan luona Rikalan ja Kihisten kylien kohdalla. Ehkä perimätieto on hämärtyntä tai tarkoittaa jotakin muuta ajankohtaa kuin sitä, jolta kartta on. Vanhat almanakat ovat tiettävästi ilmoittaneet ainakin 1760-luvulla markkinoita pidettävän ”Halicon joes”. Tuolloin Halikon joella kävivät markkinoilla muiden muassa turkulaiset. Markkina-aikoja Halikossa olivat vuoden 1735 almanakan mukaan 24.8. ja 7.10.

Halikon lähiseuduilla oli jokisuissa muitakin markkinapaikkoja. Paimionjoen uomalla oli Mikon päivinä markkinoita sillan tienoilla virstan verran

Markkinapaikan sijainti Halikonjoen varrella 1770- ja 1780-luvuilta olevalla kartalla. Alkuperäisen kartoituksen oli tehnyt *Simon Kellander* vuonna 1775. *Carl P. Ziermanin* siihen tekemä uudistus on vuodelta 1784. Markkinapaikka on merkitty kirjoittamalla kartalle ”Marknads plats”. Ehkä sitä rajoittivat kartalla näkyvät aidat, tie ja joki. Silloin sen piirissä olisi ollut yksi torppakin, jonka karttamerkki osoittaa sijainneen suunnilleen nykyisen E18-tien linjalla. Joensuun kartanon ja Halikon kirkon välillä oli jo kartoituksen aikana melkoisen suora tie; kuitenkin se vielä väisti peltosarkojen päitä. Kansallisarkisto: Digitaaliarkisto. Nykyisen kartan ote tässä on Maanmittauslaitoksen karttalehdeltä, ladattu 4/2017 (<http://www.maanmittauslaitos.fi/maanmittauslaitoksen-avoimen-tietoaaineiston-cc-40-lisenssi>).

Paimion kirkosta länteen. Salon sillan luona markkinoilla saariston silakoiota vaihdettiin sisämaan viljaan. Perniön Latokartanon maalla markkinapaikan on ilmoitettu olleen Muntolannokan jokivarsipellolla. Sen markkinapaikan tienoo on ollut vielä 1630-luvulla myös Suuren Rantatien varrella.

Jälkiä entisistä kauppapaikoista

Useimmat markkinoilla käytetyt rakennelmat olivat ehkä siirrettäviä kojuja. Markkinoille tuotiin myyntikojuja, jotka kaupanteon päätyttyä purettiin ja vietiin talteen. Käräjäpöytäkirjoista vuodelta 1739 ilmenee, että Mynämäen

Laurin markkinoita lopeteltaessa kojuja oli purettu auringonlaskun aikoihin.

Markkinoille ja kaupunkeihin kuljetetuista kauppatavaroista perittiin tullia vuonna 1622 voimaan tulleen säädöksen perusteella. Se oli niin sanotun maatul- lin eli pikkutul- lin kantamista. Pysy- vänä rakenteina markkinapaikoilla saat- toi olla tulliaitauksia. Niitä oli tarkoitus pystyttää, jotta kauppapaikalle ei livah- dettaisi ilmoittamatta omia myyntitava- roita tullimiehille. Aitausten sisälle oli kulku porteista. Maalla näiden aitausten tekoon ajateltiin voitavan saada seudun talonpoikien apua. Maalaismarkkina- paikalle saattoi saapua tullin kantajia kaupungista. Laitilan syysmarkkinoilla

1779 keräsivät tullimaksuja Uudesta- kaupungista saapuneet tullivartijat. Tehtävänsä varten nämä tullivartijat asettuivat Laitilan lukkarin tuvan suo- jiin. Maatulleja ei Suomessa kuulunut kantaa enää vuoden 1808 jälkeen.

Markkinatoiminnasta jääneitä koli- koita ja muuta voi olla maaperässä siellä täällä löydettävissä. Varmaankin juuri kolikoita hukkaantui niitä käsiteltäessä helposti hankeen tai ruohikkoon. Jälkiä markkinatoimintaan liittyneistä raken- nelmistakin saattaa olla satunnaisesti säilynyt. Ehkä etenkin tulliaitauksen paalunreikien rivistöistä on saattanut jäädä jälkiä jonnekin peltojen kyntö- syvyyttä syvemmälle.

Kirjallisuudessa yksittäisistä markkina- paikoista esim.: Eeva Matinoli Rymät- tylän historia I:ssä sivuilla 300–302; Kari Pitkän Halikon historia I:ssä, 234–5 ja niillä tienoin.

◀ Rymättylän vanha markkinapaikka on M. Wetterwijkin vuoden 1739 kartalla merkittynä sanoilla Marknadz Platz. Tämä markkinapaikka oli meren rannalla. Kirkonkylissä oli usein vankikoppeja ja pitäjätupia. Sellaiset, ja kymmenysaitta, näkyvät tässäkin kartan otteessa selitysteksteineen Rymättylän kirkon lounais- puolella. Kansallisarkisto: Digitaaliarkisto. Nykyisen kartan ote tässä on Maanmittauslaitoksen karttalehdeltä, ladattu 4/2017 (<http://www.maanmittauslaitos.fi/maanmittauslaitoksen-avoimen-tietoaaineiston-cc-40-lisenssi>).

◀ Mietoisissa Laajoen suussa oleva Lauttanpään markkinapaikka on merkitty huolellisesti vuoden 1792 isojakokarttaan. Laajoen vastarantaa eivät kartan tekijät Henrik Pontén ja Henrik Lindeqvist pitäneet tarpeelli- sena piirtää. KANSALLISARKISTO: DIGITAALI- ARKISTO

Kallioiden vieraskirjat

Luultavimmin meistä jokainen on törmännyt joskus rantojen silokallioilla tai korkean mäen huipulla kallioon tai kiveen hakattuihin kuvioihin. Mitä niillä on haluttu viestiä? J. H / M. E * 5.6.1909 ja ympärillä sydän. Tämänkaltaisen hakkaus edustaa valtaosaa tehdyistä kuvioista. (Kuva 1). Onko se vain rakkauden tunnustus, keitä kätkeytyy kirjainten ja vuosiluvun taakse? Olisiko paikalla tapahtunut jotain merkittävää, minkä muistoksi hakkaus olisi tehty? Näihin kysymyksiin tuskin koskaan saamme vastauksia ilman tarkempia tutkimuksia tai kartoitusta, mutta sen voimme todeta, että mikä on kiveen hakattua on ikuista – vai onko?

Historia ja kuvaus

Kivi- ja kalliohakkaukset ovat hakkaamalla, uurtamalla tai kaivertamalla muodostettuja kuviota kivi- tai kallio-pinnassa. Skandinavian ja Karjalan alueelta on löydetty useita esihistoriallisia hakkauksia, mutta Suomen rajojen sisältä niitä ei toistaiseksi tunneta ainutakaan, jos ei mukaan lasketa uhri- ja kuppikiviä. Omat löydöksemme sijoittuvat lähinnä historialliselle ajalle. Hakkauksille tyypillisiä löytöpaikkoja ovat rannikon ja saariston silokalliot – paikat joissa on jouduttu viipymään pitkään joko sotatoimien aikana tai suotuisaa säätä odotellen. Toisen selkeän kokonaisuuden muodostavat paikat, joissa on kokoonnuttu viettämään yhteistä vapaa-aikaa; tanssikalliot ja korkeat mäenlaet ovat tyypillisiä tämänkaltaisia kohteita.

Kaikkia hakkauksia ei ole toki tehty vain huviksi ja ajanvietoksi, vaikka tämä ryhmä edustaakin valtaosaa niistä. Raja-

ja tiehistorialliset hakkaukset muodostavat viranomaisten toimesta tehdyn oman ryhmänsä ja niillä on selkeä funktio. Valtiolliset rajamerkinnot ovat maamme vanhinta kalliohakkausperintöä. Vanhimmissa rajamerkinnoissa oli tapana käyttää ratasristejä, joiden esikuvat ajoittuvat pronssikaudelle asti. Jämsän Rotkojärven rataskivihakkauksesta on merkintöjä jo vuodelta 1449 – näin sitä voidaankin pitää maamme vanhimpiin kuuluvana löydettyinä hakkauksena.

Valtionrajojen merkinnöissä toistuvat usein samat kuvioaiheet: Venäjän tähti ja Ruotsin kruunu sekä vuosilukumerkintä, jonka alla kuin sinettinä kummankin valtion ruksihakkaukset merkinä rajasta. Manttaalipyykki oli rajakivi, jolla merkittiin talonpojalle tietyn tienosan pituus, joka oli hänellä tienhoitorasitteena. Pyykkiin oli hakattuna usein kylän nimi, tilan numero ja tilallisen nimikirjaimet. Nykyään pyykkejä vastaavat kunnossapitorajat.

Itä-Suomessa saattaa törmätä karsikkokiviin kirkkoon johtavien teiden varsilla. Nämä ovat tietynlaisia rajapyykkejä elävien ja kuolleiden yhteisöjen välillä. Vietäessä vainajaa kirkolle pysähdyttiin vakiintuneelle paikalle ja hakattiin vainajan muistoksi kiveen karsikko. Kiveen oli hakattu risti, kuolin- tai hautauspäivämäärä, vuosiluku ja nimikirjaimet. Uskottiin, että kun vainaja oli saatettu haudan lepoon, aloitti hänen henkensä kenties vaelluksen takaisin kohti maallista kotiaan. Huomatuaan karsikossa itseään koskevat merkinnot ymmärtäisi hän olevansa kuollut ja palaisi takaisin haudan lepoon. Tavasta on luovuttu vasta 1900-luvun alkupuolella.

▲ 1. Rymättylän Karhuvuorelta löytyy tyypillinen esimerkki 1900-luvun alun kalliohakkausperinteestä maassamme.

Hauensuoli – Hankoniemi

Puhuttaessa kalliohakkauksista tai laajemmista yhtenäisistä kalliohakkausalueista ei voi olla ohittamatta Hankoniemen edustalla sijaitsevaa kapeaa salmea ja kallioluotoja, joista käytetään yhtenäisemmin nimeä Hauensuoli. Hauensuolen vanhimmat hakkaukset sijoittuvat 1400-luvulle. Piispa Olaus Magnus, joka tunnetaan vanhimman pohjoismaita kuvaavan kartan piirtäjänä (carta marina), mainitsi jo aikanaan, että satamaa ympäröiviä kallioita koristaisivat ruhtinaiden vaakunat.

Gööttiläisten ja svealaisten sankarien vaakunatunnukset olisivat niihin hakattuina yksinkertaisesti ja sotilaallisen yhtenäiseen järjestykseen. Näiden hakkausten tarkoitus oli lähinnä ollut muistuttaa myöhemmille sukupolville, että alueella on jatkuvasti ollut sijoitettuna laivasto valtakuntien puolustamiseksi.

Suurin osa alueen hakkauksista kuitenkin sijoittuu 1500–1600-lukujen välille. Tuolloin maankohoaminen oli tehnyt uusien alustyyppien pääsyn vanhaan satamaan hankalaksi. Hauensuolesta muodostui uusi suojasatama, jossa voitiin joutua odottamaan viikkojakin, että suotuisat tuulet antoivat alusten luovia läpi ahtaiden kallioisten vesien määränpäähänsä.

Hauensuoleen nousi tuolloin varsinainen kalliohakkausten kivinen vieraskirja, jossa lähinnä kilpailtiin, kenen suvun vaakunat ovat komeimpia ja näkyvimmälle paikalle hakattuja.

2. Ropovaha.
3. Ropovahan kyljeen on hakattu Turun A- kirjan ja alla vuosiluku 1794.
4. Ryöväriinvaha on siirretty pois alkuperäiseltä paikaltaan Uudenmaantien levennyksen johdosta, ilmeisesti tuolloin vaurioitui ja siinä olleet rajamerkinnot katosivat.
5. Piispanristin muinaisjäänne kaipasi uuden suojelukyltin.

Alueen uudemmissa hakkauksista tunnetuimmat lienevät 1700-luvulla Viaporin linnoitusmestari A. Ehrensvärdin seurueen tekemä muistokirjoitus ja edesmenneen presidenttimme Urho Kekkosen nimellä varustettu valtion vaakuna.

Hauensuolen alueen kokonaisvaltaisen merkitys historiallisesti on korvaamaton, ja lisäksi se edustaa maamme parhaiten säilynyttä yhtenäistä kalliohakkausaluetta, jossa vieraskirja on jatkunut 1400-luvulta näihin päiviin asti. Hauensuolen merkitys turvasatamana katosi lähes täysin 1800-luvulla, kun luotsilaitos kartoitti alueen vesistön ja paikalle ei tarvinnut enää jäädä. Vieraskirja unohtui eikä sen muistoarvolle annettu sen suurempaa merkitystä. Hauensuolen kivinen vieraskirja koki pahimman alasajonsa 1950-luvulla, kun Russarön varuskuntakaapeli päätettiin vetää raa'asti alueen yli. Tuolloin kallioon räjäytettiin kaapelia varten ura, ja samalla tuhottiin jotain korvaamatonta.

Alue rauhoitettiin vasta vuonna 1967, jolloin sen kaikenlainen vahingoittaminen kiellettiin, vai kiellettiinkö? Alueen hakkaukset kartoitettiin ja puhdistettiin, mutta samalla ne myös maalattiin,

jotta ne erottuisivat paremmin. Tuolloin maalaaminen oli yleisesti hyväksyttävä tapa, mutta nykyään siitä on luovuttu. Imatran Kruunupuiston alueen muistokirjoitukset toki hohtavat vieläkin valkoisella maalilla korostettuna.

Turun alueen kalliohakkaukset

Turku on maamme vanhin kaupunki ja vanha pääkaupunki. Kallioista uskoisi löytyvän monenlaista kiveen hakattua kerrontaa entisistä asukkaista ja tapahtumista.

ROPOVAHA JA RYÖVÄRINVAHA

Luolavuoren kaupunginosassa lähellä vesitornia on rinteessä keskellä muinaista rantakivikkoja eräs kaupungin vanhimmista ja edelleen tunnistettavissa olevista rajakivistä, Ropovaha. Ankku-rikivien ympäröimä, kooltaan vahaksi kenties liian pieni siirtokivilohkare, kätkee kylkeensä Turun ja Kaarinan vanhan rajamerkin. (Kuvat 2–3) Vanhin merkintä Ropovahasta on jo vuodelta 1530, mutta tuonaikaiset merkinnät ovat kivistä kadonneet, tai onko sitten rajaa kenties muutettu ja alkuperäinen kivi onkin toisaalla? Vastaavanlainen rajamerkintä pitäisi löytymän myös toisesta vanhasta kaupungin rajakivistä, Ryövärinvahasta. Tämä on suuri kivenjärkeä, joka on nostettu risteyskseen pystyyn lähelle Pyhän ristin kappelia. Etsinnöistä huolimatta tämä rajakiveksi jo vuonna 1530 merkitty kivi on onnistunut kätke- mään vuoden 1794 merkinnät. (Kuva 4)

PIISPANRISTI

Ns. Piispan risti sijaitsee metsää kasvavalla soramäellä Skanssin alueella hautausmaan kaakkoispuolella Sorakadun ja Skarppakullantien välissä. Mäen laelta löytyy muinaismuistomerkein suojeltu siirtokivilohkare. Kiveen on hakattu risti, jonka alla on puolikaarenmuotoinen mäkeä kuvaava hakkaus. Mihin tämä hakkaus voisi liittyä ja onko sillä jokin tarina kerrottavanaan?

Perimätiedon mukaan Kärjen tilan isäntä olisi ryöstänyt ja murhannut Turun piispan, joka oli matkalla Kuusistosta Turkuun. Piispan yllätti matkallaan jano ja hän poikkesi Kärjen tilalla. Siellä hän sai talon lapsilta juotavaa ja palkitsi nämä kultarahalla. Tästä myöhemmin kotiin palannut isäntä ei pitänyt ja hän päätti lähteä piispan perään ja lopulta tappoi ja ryösti tämän kyseisen kiven paikalla. Kuitenkaan kehenkään piispaan ei tapausta voida varmasti yhdistää, koska yhdenkään ei tiedetä kuolleen edellä mainitulla tavalla. Jos kyseessä on Rodulf, joka oli Turun ensimmäisiä piispoja, voi tarinassa olla totuuden häivä, sillä hänen kohtalonsa on tuntematon. Tarina muistuttaa hyvin paljon Pyhän Henrikin legenda, mutta Svante Dahlström on aikanaan arvellut, että tarina voisi liittyä johonkin tositapaukseen, kuten vuonna 1440 tapahtuneeseen murhaan, jonka uhri oli piispanpalvelija Pietari. Hänen muistokseen olisi piispa saattanut antaa pystyttää paikalle ristin tai hakkauttaa kiveen ristin kuvan. (Kuva 5)

6. K.L.Wikström 1897 ja sydän. Hakkaus Kuuvannokan kärjessä.

7. Ruissalon rantakallioilla voi bongata jatulintarhoja.

KUUVANNOKKA JA SAARONNIEMI

Kuuvannokan silokalliot pitävät sisälleen, paitsi sotaisia muistoja, erinäisen joukon kalliohakkauksia. Suurin osa näistä on helposti silmällä havaittavissa ja lähinnä toisarvoisia, vaikka niiden ikä ylittääkin sata vuotta. Aivan vedenrajasta löytyy sydän ja tyylikkäästi hakattu nimikirjoitus K.L.Wikström 1897. Pienen matkan päässä Kuuvan kärjestä on suojaisa poukama, jonka rantakalliosta löytyy halkaisijaltaan noin 30 cm kokoinen jatulintarha ja vierestä vuosiluku W1843. Täysin identtinen kuvio on Saaronniemessä vastapäätä Kukkarokiveä olevalla kalliolla. Tämän alueen hakkaudet ovat heikossa kunnossa mm. niiden päällä poltettujen nuotioiden vuoksi. Tämänkaltaisia labyrintti- ja kompassikuvioita sekä aurinkokelloja tiedetään kalastajien hakanneen ilmeisesti hyvää kalaonnea toivoen. Hakkauksilla oli myös tapana merkitä kalastusalueiden rajoja. Kukkarokiven seinämistä löytyy myös näyttäviä teoksia, joihin voi tutustua talviaikaan jäätötilanteen sallissa. (Kuvat 6–7, kuva s. 38)

8. Ispoisten rantakallioiden hakkauksissa toistuvat merimiehille tutut aiheet.
9. Böckkereiden sukutaulu on Laukkavuoren hakkauksista kookkain ja näyttävin.
10. Akatemian lyyra ja Helsingin yliopiston Kreikan kielen professorin Axel Gabriel Sjöströmin kalliohakkaukset.
11. Vedenkorkeusmerkki, eli ns. Valapaton viiva Ukkopekan sillan alla olevassa Raumakarissa.

ISPOINEN

Uimarannan saunan vierustalla nousee korkea kallioseinä. Tämän kallioalueen korkeimman kohdan vesirajassa kalliot ovat hioutuneet peilisileiksi. Täältä löytyvät myös alueen hakkaukset. Parhaiten näihin voi tutustua keväällä jältä käsin, kun aurinko on jo hieman sulattanut kallion pintaa paljaaksi. Hakkaukset ovat merihenkisiä: ankkureita, purjelaivoja, merenkulkuun liittyviä merkkejä, vuosilukuja sekä kirjaimia. Teokset ovat reilusti yli sadan vuoden ikäisiä, mutta seassa on myös uudempiä. Ilkivalta ja kallioperän rapautuminen on osin tuhonnut hakkauksia.

1600–1700-luvulla Ispoisten rannan tietämillä oli sotaväen kuljetuslaivojen lastausatama. Sadat sotilaat ja ratsumiehet leiriytyivät alueen niityille ja pelloille odottamaan lähtöä sotimaan Saksaan ja Tanskaan, ja lähdettiin tuolta myös Suureen Pohjan sotaan. Sotilaiden ja merimiehien tiedetään

usein joutilaina hakanneen erilaisia kuvioita kallioihin. Siksi mm. lähes jokaisesta maamme rannikkolinnoituksesta, kuten Suomenlinnasta, Varissaaresta ja Bengtskärin majakalta, löytyykin suurempia hakkauskokonaisuuksia. Tyyppillisiä ovat juuri laiva-aiheiset teokset, esim. uuden aluksen veistämisen, uponneiden laivojen tai hukkuneiden muistomerkeiksi. (Kuva 8)

LAUKKAVUORI

Katariinanlaakso on kautta aikain ollut Turun seudulla varsin suosittu retkeilykohde. On jopa väitetty, että **Juhana Herttuan** vaimo **Katariina Jagellonica** hoveineen olisi viihtynyt alueen luonossa. Katariinanlaakson kupeessa nousee jyrkkärintainen Laukkavuori. Vuoren laelta löytyy pronssikautisen hautaröykkiön lisäksi erittäin taidokkaasti hakattujen kalliopiirrosten rypäs. 1700-luvulla Turun akatemian piirissä yleistyi tapa tehdä retkiä alueelle. Paikalle saavuttiin jopa Turusta asti soutaen. Laukkavuoren hakkaukset liittyvät oleellisesti Ispoisten kartanon omistajan Johan Petter Winterin aikoihin. Hän toimi ahkerasti Turun seuralämässä ja kirjasi tarkasti ylös rientoja päiväkirjaansa. Hänen merkintöjensä mukaan kesäkuussa 1831 vietettiin kauniilla näköalapaikalla Ispoisten kartanon mailla hyvien ystävien kanssa läksiäisjuhlat tähtitieteilijä F.W. Argelanderille. Ilmeisesti tuolloin myös paljastettiin hänelle kallioon hakattu muistokirjoitus. Mielinkiintoiseksi asian tekee se, että teksti oli suomenkielinen. Tuolloin Akate-

mian oppilaiden keskuudessa vallitseva aate oli Turun romantiikka-fennomania, jonka ohjelmaan kuului suomalaisen kansallistunteen herättäminen ja suomenkielisen kulttuurin kehittäminen. Laukkavuorelta löytyy myös useiden Akatemian oppineiden nimikirjoitukset sekä Akatemian lyyra kallioon hakattuna. Näyttävin teoksista on viisirivinen tuolloisen Suomen talousseuran C.C. Böckerin sukutaulu, jolle kertyy kokoa muutamia neliöitä. (Kuvat 9, 10)

NAANTALIN RAUMAKARI

Raumakari ei varsinaisesti kuulu Turun alueen kalliohakkauksien joukkoon. Sieltä löytyvät ”Valapaton viivat” useiden muiden 1800-luvun hakkauksien lisäksi. Valapaton tai Valarikon viivoiksi kutsutaan rantakallioihin merkittyjä ennätyskorkean vedenpinnan merkkejä vuodelta 1899. Suomessa keväällä 1899 vallitsi suurtulva. Syynä tulvaan olivat useat edeltäneet sateiset vuodet, runsasluminen talvi 1898–1899 sekä sateinen ja lämmin kevät 1899. Tulvan aikana vesi oli jopa kaksi metriä korkeammalla Järvi-Suomessa, ja tulvan vahingot nousivat 10 miljoonan markan suuruisiksi. Tsaari Nikolai II antoi manifestin, jossa määrättiin että vedenkorkeutta alettaisiin seurata. Luotsilaitos hakkautti 92 rannikkopaikkakunnalle referenssimerkit maankohoamisen seuraamiseksi. Valapaton viivoja on monin paikoin edelleen nähtävissä, ja niistä voidaan yhä nähdä vedenkorkeus viivastoon hakattuna vuonna. (Kuva 11)

Kalliohakkausten etsiminen ja kuvaaminen harrastuksena

Usein kuulee kysyttävän, mistä ja miten hakkauksia pitäisi etsiä? Suorat vinkit tai jo tiedossa olevat rekisteröidyt kohteet ovat varmasti helpoin tapa aloittaa etsiminen. Valmiista kohteista on myös mielenkiintoista pyrkiä etsimään lisää taustatietoa. Hyviä tietolähteitä ovat vanhat kartat, joista ilmenee teiden ja rakennusten paikat sekä rajalinjaukset. Kaupunkien ja kuntien vanhat historii- kit ovat osoittautuneet kullannarvoisiksi lähteiksi. Vanhasta lehtiartikkelista löy- tynyt yksi lause voi olla myös se, joka herättää mielenkiinnon ja saa jalkau- tumaan maastoon. Suullinen kansan- perinne ja paikallisten ihmisten kanssa keskustelu lienee kuitenkin se arvok- kain tietolähde. ”Nuorena fliikkana, kun me oltiin pyykillä siinä mattakallion ran- nas, niin meil oli ain tapana ihastella sitä kaksipäiskotkakuvaa. Siihe se oli kuulema hakanu joku ryssä sotilas, näin meijä muori ties kerto.”

Vanhoilta kasarmialueilta tai nii- den lähimaastosta voi yleisesti tehdä löydöksiä. Turussa Vähä-Heikkilän ja Pihlajaniemen rantakalliot sekä Turun vanhan kasarmin alueet ovat tämän- kaltaisia paikkoja. Mielenkiintoinen erikoisuus on Kakolanmäen vankien uima- ja virkitysalueena tunnettu kivi- louhos Riviera. Louhoksen seinämistä löytyykin monenlaisia viestejä, joita asukit ovat jättäneet jälkeensä.

Saaristomme on kalliohakkausten loputon aarreaitta. Mainitsemisen ar- voinen on ainakin Seili, josta on löy-

detty niin asukkaiden, kalastajien kuin paikalla poikkeiden tekemiä teoksia. Useimmat liittyvät kalastukseen, mutta on joukossa hävyttömiäkin hakkauksia.

Maamme erinäisistä luolista löytyy myös kalliohakkauksia. Luoliin liittyy usein samankaltaisia tarinoita; on oltu pakosalla milloin virkavaltaa, armeijaa tai Isovihan aikana koirankuonolaisiksi kutsuttuja kalmukkeja (venäläisten ka- sakoiden käyttämiä raakalaismaisia tai- tavia jäljittäjiä). Maskussa sijaitsevassa Mätikänluolassa sileään kivipaateen on mm. hakattu nimikirjoitus vuosilukui- neen 1800-luvulta. (Kuva 12)

Kaikki kuviot eivät aina kuitenkaan ole kalliohakkauksia, vaan ne voivat olla myös luonnonmuodostumia. Konkree- tiot ovat tällaisia; niiden on jopa väitetty olevan viikinkien hakkaamia veneiden kuvia, joilla on merkitty kulkureittejä. No niitä on toki löytynyt myös louhok- sista ja maanpinnan alapuolelta.

Miten kalliohakkauksia kannattaisi dokumentoida?

Tärkeintä on ottaa hakkauksesta kuva ja merkitä paikka mahdollisimman tar- kasti muistiin. Useimmilta löytyy ny- kyään gps:llä varustettu puhelin, jossa on myös kamera – se riittää mainiosti alkuun. Hyvä olisi myös arvioida tai mitata teoksen koko ja mikäli kuviosta on mahdollista saada selvää, kirjoittaa muistiin mitä se esittää tai siinä lukee. Joskus on käynyt niin, että jokainen kuvattu otos on tärähtänyt tai muuten tekniikka pettänyt. Silloin perinteinen dokumentointi voittaa digiajan.

Teosta kuvatessa olisi viisainta olla käyttämättä suoraa salamaa, sillä se helposti latistaa kuvasta luonnollisen varjostuman tai polttaa kuvan puhki ja näin hankaloittaa sen tarkemman tut- kimisen jälkikäteen. Hyväksi havaittu tapa on kuvata samasta kohteesta sekä väri- että mustavalko-otos.

Turhia filttareita kannattaa välttää, kuten myös liian suurella aukolla ku- vaamista. Kova keskipäivän aurinko hävittää helposti kuvat kuivasta kallio- pinnasta – siksi aamu- tai ilta-aurinko ovatkin usein parhaita hetkiä tallentaa kalliohakkauksia. Sateen tai aamukas- teen jälkeinen kosteus sekä pakkasen huurruttama kivipinta tuovat kuviot voimakkaammin esiin. Hyvä tapa on myös tiiraillla kalliopintaa kameran etsimen läpi, jos epäilee kivipinnassa piilevän jonkun teoksen. Vaikutus on hieman sama, kuin jos katsoo kuvia tie- tokoneelta ja huomaakin jotain, mikä jäi paikan päällä näkemättä. Siksi kan- nattaa kuvata alue riittävän väljästi.

Lopuksi kannattaa ilmoittaa uudesta löytyneestä hakkauksesta Museoviras- tolle tai vaikkapa geologian laitokselle.

12. Mätikänluolan virtauseroosion pyöris- tämässä kivipinnassa on merkintöjä 1800-luvulta.

Kukkarokiven kyljestä löytyy näin komea teos. Liekö sillä merkitty kalastusalue tai muuten hyvä apaja.

//Vaikka kaikki hakkaukset eivät kuulu suojelun piiriin, olisi niiden dokumentointi kuitenkin toivottavaa."

Kalliohakkausten suojelu

NINNI NÄRVÄINEN | TEKSTI
HARRI LEINO | KUVAT JA KUVATEKSTIT

Muinaismuistolaisissa määritellään suojeltavat kalliomerkinnot näin: "...kivet ja kalliopinnat, joissa on muinaisilta ajoilta kirjoituksia, kuvia tai muita piirroksia tahi maalauksia, hionmauria tai muita hionnan tahi hakkuun jälkiä taikka uhrikuoppia;" (MML 2 § 1, 3, 4, 7 ja 9 mom.)

Kalliopintoihin hakatut, uurretut tai kaiverretut kuvat ovat hyvin monimuotoinen joukko. Niitä on saatettu

tehdä viranomaisten toimesta, merkiksi jostain tärkeästä tapahtumasta tai paikasta, mutta toisaalta myös huvin vuoksi, vapaa-aikaa vietettäessä. Ne voivat olla osa julkisia rakenteita tai yksityisiksi tarkoitettuja viestejä, joiden merkitys ei avaudu ulkopuolisille. Suurin osa tunnetuista kalliohakkauksista on peräisin 1800- ja 1900-luvuilta, mutta niiden erilaisista luonteista johtuen kaikki yli satavuotiaat hakkaukset eivät ole muinaismuistolain suojelamia. Tavallisesti historialliselle ajalle ajoittuvilta kalliohakkauksilta vaaditaan laajempaa merkitystä (esim. pitkään samalla kohdella jatkunut hakkausperinne), rituaalista käyt-

tötarkoitusta tai liittymistä johonkin tunnistettavaan tapahtumaan tai henkilöön, jotta ne voitaisiin katsoa kiinteiksi muinaisjäännöksiksi. Vaikka kaikki hakkaukset eivät kuulu suojelun piiriin, olisi niiden dokumentointi kuitenkin toivottavaa. Etenkin, mikäli kohdetta uhkaa esim. maankäytöstä johtuva tuhoutuminen.

Lähteet

Arkeologisen kulttuuriperinnön opas, Kalliohakkaus
<http://akp.nba.fi/wiki/kalliohakkaus>
Muinaismuistolaki
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1963/19630295>
Niukkanen, M. 2009: Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset: tunnistaminen ja suojelu. Museoviraston rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3.

◀ Nummenmäen Paaskunnanpuistosta löytyy miekoin varustettu kilpi.

